

TIJDING 1985 - 1

Kroniek van de heemkundering

't ZUIDKWARTIER

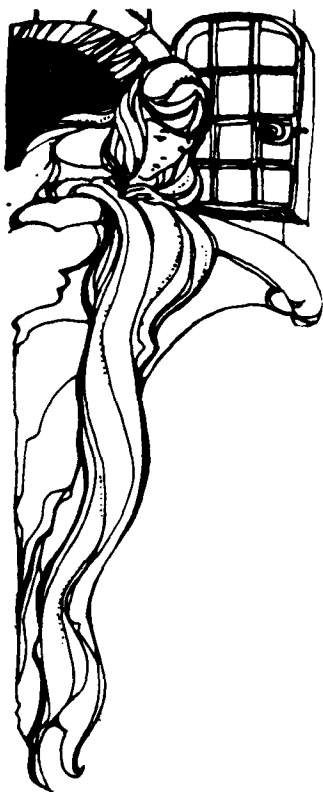
Tijding

1985 - 1

*Uitgave van de
heemkundekring*

't Zuidkwartier

april 1985

Tijding 1985-1

Inhoudsopgave:

1. Doelstellingen van de Heemkunde- kring "Het Zuidkwartier"	3
2. Samenstelling Bestuur.	4
3. Info-rubriek	5
4. Woensdrecht in zijn algemene ge- schiedenis en parochieel leven.	8
5. Putte in Oude Wegen.	53
6. Opheffing van gemeenten: Geen nieuws onder de zon.	61
7. Bedrijven die onze kring een warm hart toedragen.	69

Kopie voor "De Tijding" 1985-2
gaarne vóór of op 15 mei inle-
veren op het redactie-adres,
Aanwas 47, Ossendrecht.

Nadruk, of overname uit "De Tijding" of gedeel-
ten daarvan, in welke vorm dan ook, is zonder
schriftelijke toestemming van het bestuur en
schrijvers der artikelen verboden.
Het Zuidkwartier aanvaardt geen enkele ver-
antwoording aangaande de stijl en juistheid der
artikelen doch laat deze geheel voor rekening
van de ondertekenaars.

DOELSTELLING VAN DE HEEMKUNDIGE KRING "HET ZUIDKWARTIER"

-----
opgericht 27 maart 1977.

De Heemkundekring "Het Zuidkwartier" is een vereniging zonder winstgevende- of politieke oogmerken. Ze neemt ten opzichte van alle instanties een neutrale houding aan.

Haar werkterrein omvat het grondgebied der Zuidwesthoekgemeenten.

Zij stelt zich, met inachtneming van het bovenstaande, ten doel :

1. Het bevorderen van belangstelling op heemkundig gebied voor de omgeving, door het geven van voorlichting, het organiseren van lezingen, kursussen, ekskursies, tentoonstellingen en andere evenementen.
2. Het beoefenen en ter kennis brengen van de regionale geschiedenis, genealogie, antroponymie, topografie, toponymie, geologie, bodemkunde, waterhuishoudkunde en geomorfologie.
3. Het vastleggen van dialecten, al dan niet overgeleverde verhalen, rijmen, uitdrukkingen enz.
4. Het stimuleren tot het in stand houden van oude gebruiken, ambachten en folkloristische activiteiten.
5. Het ijveren voor het behoud van waardevolle landschappen en bouwwerken en cultuur-historische- en heemkundige waardevolle zaken.
6. Het uitgeven van een periodiek aan haar leden en andere voorkomende publikaties.
7. Alles te doen of te bevorderen wat in een heemkundig kader te plaatsen valt.

Nieuwe leden kunnen zich voor 1985 opgeven d.m.v. storting van de jaarcontributie ad. f. 25,- t.n.v. Penningmeester "Het Zuidkwartier" bij de Rabobank te Ossendrecht, nr. 14.05.21.437, gironummer van de bank : 1107397.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij : Mej. Bastiaanse, sekretaresse interne zaken.
Tulpstraat 11, Putte (N.Br.)
Tel.: 01645-2794 (Na 18.00 u.)

SAMENSTELLING BESTUUR HEEMKUNDEKRING "HET ZUIDKWARTIER"

<u>Dhr. L. Timmermans,</u> Duinstraat 36, 4631 KV Hoogerheide. Tel. 01646-2546	Voorzitter
<u>Dhr. L.F. v.d. Bergh,</u> Aviollandalaan 29, 4631 RP Hoogerheide. tel. 01646-3339	Vice Voorzitter
<u>Mej. M. Bastiaanse,</u> Tulpstraat 11, 4645 CS Putte. tel. 01645-2794	Secretaresse interne zaken
<u>Dhr. G.C.J. Roovers,</u> Huygensstraat 35, 4631 GK Hoogerheide. tel. 01646-3657	Secretaris externe zaken
<u>Dhr. A. Mattheussens,</u> Aanwas 27, 4641 JE Ossendrecht. tel. 01647-2662	Penningmeester
<u>Mevr. J.C.V. de Greef-Verhees,</u> Aanwas 47, 4641 JG Ossendrecht.	Redactie "Tijding"
<u>Dhr. J. van Loon,</u> Kon. Wilhelminastraat 22, 4641 GS Ossendrecht. tel. 01647-2782	Bestuurslid
<u>Dhr. A.A.J. Suykerbuyk,</u> Bergsestraat 21, 4635 RD Huybergen. tel. 01644-2391.	Bestuurslid
<u>Mevr. M. Beens- van Beeck,</u> Koppelstraat 3, 4645 RD PUTTE tel. 01645-2581.	Bestuurslid

Losse nummers van "Tijding" zijn verkrijgbaar voor de prijs van f. 6,-- per stuk bij de secretaresse interne zaken :
Mej. M. Bastiaanse, Tulpstraat 11, 4645 CS Putte, tel. 01645-2794.

Ook nieuwe leden kunnen zich op dit adres opgeven.

INFO

Informatie over de werkgroepen van de Heemkundekring "Het Zuidkwartier" per 15-03-1985.

1. Heemschut.

Deze werkgroep tracht, zoals het woord zegt, ons eigen "Heem" te beschutten, te beschermen, het landschap van onze regio en de gebouwen etc. die het bewaren en de tijd waardig zijn.

Daarnaast zijn het dauwtrappen op Hemelvaartsdag en de herfstwandeling gebeurtenissen die Heemschut organiseert.

Leden die aan deze werkgroep willen deelnemen of informatie over dit onderwerp wensen of willen, kunnen zich wenden tot:

Info-adres: Dhr. L. Timmermans, Duinstraat 36,
4631 KV Hoogerheide, Tel. 01646-2546.

2. Toponomie.

Deze werkgroep tracht de toponomieën binnen het werkgebied van onze Heemkundekring historisch en taalkundig te verklaren en toe te lichten.

Regelmatig vindt U hun bevindingen terug in artikelen in de Tijding.

Info-adres: Dhr. C.J. van Opdorp, Prins Clausstraat 3
4631 LZ Hoogerheide, Tel. 01646-3830.

3. 't Kwartier.

Deze werkgroep heeft op zich genomen het "Brabants Huisje" aan de Binnenweg 33 in Hoogerheide in lengte van dagen met zorg te omringen, zodat het huisje binnen en buiten met de omringende grond, behouden blijven.

Info-adres: Dhr. J. van Loon, Kon. Wilhelminastr. 22
4641 GS Ossendrecht, Tel. 01647-2782.

4. Distributie.

Deze werkgroep legt zich toe op de aan huis bezorging van onze Tijding en de convocaties aan de leden (etc.) en levert daarbij een gewaardeerde bijdrage aan de versterking van de financiële punten van onze kas.

Info-adres: Mej. M. Bastiaanse, Tulpstraat 11,
4645 CS Putte, Tel. 01645-2794.

5. Archeologie.

De jonge werkgroep heeft op zich genomen een bijdrage te leveren aan het onderzoek naar "wat onze eigen aarde voor ons bewaarde".

Naast graafwerk zal ook informatie op dit terrein over onze regio worden verzameld.

Info-adres: Dhr. H. Peperkamp, Dorpsstr. 107,
4634 TP Woensdrecht, Tel. 01646-2675.

6. Oude Handwerktechnieken.

Deze handwerkgroep wil trachten de belangstelling voor oude handwerktechnieken in onze regio te doen herleven resp. in stand te houden.

Op dit ogenblik beoefent men het kantklossen.

Info-adres: Mevr. E.G. Suykerbuyk- Van Agtmaal,
Raadhuisstraat 114, 4631 NJ Hoogerheide,
Tel. 01646 - 2536.

7. De Zanggroep.

Een reeds lang bestaande werkgroep waarvoor we sinds kort een nieuwe leider hebben kunnen vinden. De zanggroep wil onze eigen liedrenschat in leven houden en luistert ook de kringvergaderingen op.

Info-adres: Mevr. M.J. Pijnen-Verresen, Huybergse-
weg 51, 4631 GD Hoogerheide,
Tel. 01646 - 2895

8. Redactieraad.

De redactieraad verzorgt de uitgave van onze Kroniek "De Tijding", de band die onze leden bindt.

Info-adres: Mevr. J.C.V. de Greef-Verhees, Aanwas 47,
4641 JG Ossendrecht,

9. Documentatie.

Deze werkgroep is op 14 maart j.l. ten doop gehouden en gaat zich bezig houden, op een breed terrein, met het verzamelen van gegevens van heemkundig belang uit onze regio.

Info-adres: Dhr. A. van Pul, Duinstraat 40,
4631 KV Hoogerheide, Tel. 01646-3423.

10. Oude dialecten, gezegden, spreuken, etc.

Een van onze oudste werkgroepen die op dit moment wat moeizaam floreert.

Toch is het belangrijk dat we juist nu deze werkgroep opnieuw enthousiast aan de gang krijgen.

We leven in een tijd van overal ingrijpende vervlaking en wat tot ons gekomen is van onze eigen streek moeten we ook op dit gebied koesteren.

Info-adres: Mevr. C. Bolders-Van Dooren, Vogelenzang 3, 4641 JK Ossendrecht,
Tel. 01647 - 3572.

11. Evenementen.

Deze werkgroep is nog niet begonnen met haar werkzaamheden. Het bestuur zou graag deze werkgroep de taak toevertrouwen om b.v. excursies voor onze leden te organiseren of een jaarlijkse Brabantse dag en wat dies meer zij.

Dit is de situatie rond onze werkgroepen op 15 maart 1985. Het bestuur verwelkomt suggesties van onze leden voor eventuele andere werkgroepen.

Tot slot het volgende:

Iedere werkgroep kan voor vergaderingen, enz. gebruik maken van ons aller "Brabants Huisje".

WOENS DreCHT IN ZIJN ALGEMENE GESCHIEDENIS

EN PAROCHEEL LEVEN

Lang voordat de naam Woensdrecht ontstond, vormde zich de Brabantse Wal, waarop Zandvliet, Ossendrecht, Hoogerheide, Bergen op Zoom en Halsteren zijn gelegen. Deze moet tijdens een van de laatste ijstijden zijn ontstaan, plusminus 50.000 jaar geleden. In die ijstijd bestond de Scheldedelta nog niet en is de wal gevormd door geweldige westelijke stormen, die deze opwierpen. Toen de temperatuur steeg, begon het water te rijzen en kalfde de wal door het water aan de westelijke kant af. Zo ontstond de abrupte afscheiding tussen de Wal en de "Polder".

In de polders tegen de Wal treft men nog zandplaten en veenvorming aan. Een veenvorming die in en door lagunevorming en afkalving tot stand is gekomen. De polders die aan de voet van de Wal liggen zijn dan ook niet de beste en ze bestonden uit zure maden ofwel zure weiden met zanderige opduikingen.

WOENS DreCHT

Waar komt de naam vandaan? Alhoewel deze moeilijk te verklaren is, zijn er toch aannemelijke aanwijzingen. Woensdrecht werd vroeger ook wel Wonsdrecht, Woonsdrecht, Wunsdrecht en soms ook Gundsrecht genoemd. Want de G en de W vervulden dikwijls dezelfde functie. Alhoewel Germaans, had men hier met een Dietse, of Waalse uitspraak te doen.

Woensdrecht is een tweedelige naam: Woens en Drecht. Als we Woens nemen, is dat de vertaling van de Germaanse naam Wonnibald of Wunnibald. En wij zijn van Ger-

maanse afkomst. De naam Wonne komt heden ten dage nog voor in Nederland. Als Won een zoon heeft, is dit Wonsone ofwel Wons. Wuns heeft dezelfde betekenis. Gunbald heeft een bijna evenwaardige betekenis want Bald wil zeggen: stoutmoedig. Ik kies echter voor Wonesone (Wons), omdat dat iets te doen heeft met wonen: ergens lang en prettig verblijven.

Drecht verwijst naar het Latijnse trajectum dat doorwaadbare plaats, oversteekplaats of bijvoorbeeld overzetveer betekent.

Op een van de oudste Scheldekaarten uit plusminus 1450 bezit Woensdrecht een veerdam, die zeer goed te identificeren is.

Wij mogen op goede grond aannemen dat Woensdrecht zijn naam te danken heeft aan de oversteekplaats over de Schelde, die eigendom was van de zoon van Won, of Wonne, dus Wonsdrecht.

BEWONING

Hoe lang er reeds bewoning in de streek is, kan men zo maar niet zeggen. De Romeinen moeten hier Kelten aangetroffen hebben. Waarschijnlijk Menapiërs, aangezien we aan en in de Scheldemonding lagen en de Taxandriërs verder naar het Zuid-oosten woonden.

Sporen van menselijk verblijf van de 6e tot en met de 8e eeuw zijn in Woensdrecht aangetroffen en ze waren van Merovingisch-Frankische oorsprong. De artefacten van het aardewerk heb ik zelf in mijn handen gehad en ik heb er dia-opnamen van gemaakt. Deze artefacten zijn gevonden tijdens opgravingen bij het R.K. Kerkhof. Daaronder zaten nog resten van Romeins verblijf. Deze laag is niet verder onderzocht kunnen worden, aangezien de afgravingen werden stopgezet.

WOENSDRECHT IN DE HISTORIE

Woensdrecht is voor het eerst genoemd in het jaar 1249, dan bevestigt Paus Innocentius IV de Sint Michielsabdij van Antwerpen in het Patronaatsrecht van Woensdrecht en deze kreeg daarmee het recht een pastoor te benoemen. Van dit recht moeten zij geen gebruik hebben gemaakt.

In 1250 al treden de Heren van Cruiningen aan als Heren van Woensdrecht. In dezelfde eeuw zijn er onder Woensdrecht al verscheidene inpolderingen, waarschijnlijk ingedijkt door de Vlaamse abdijen Ter Duijnen en Ter Doest. Het land langs de Schelde behoorde tot het land van Breda, van wie de Cruiningers het in leen hadden. Breda was op zijn beurt weer leenplichtig aan de Hertog van Brabant.

Woensdrecht blijft onder de Cruiningers tot 1492. Dan verkoopt Jan van Cruiningen zijn laatste rechten te Woensdrecht aan Jan van Glymes, Heer van Bergen op Zoom. Beter bekend als Jan Metten Lippen, de vader van vele bastaarden.

Wegens erfrecht ging Gerard van Wesemaele (zijn moeder was Beatrix van Breda, de erfdochter van Gottfried II), Heer van Schoten en Breda, in 1281 aanspraak maken op de Heerlijkheid Breda, terwijl nog andere Heren uit het Huis van Breda aanspraken hadden. In 1287 regelde Hertog Jan I van Brabant de opvolging. Raso van Gavere kreeg Breda, en Gerard van Wesemaele Bergen op Zoom. Sedertdien behoorde Woensdrecht tot het land van Bergen. Even dreigde Bergen in Zeeuwse handen te komen door Wolfert, Flores en Nicolaas van Borselen. Na wat huwelijken en crisissen trad Mathildis van Wesemaele tussen 1351 en 1353 weer op als Vrouwe van Bergen op Zoom.

Willem van Duivenvoorde, Heer van Oosterhout, wierp zich op als scheidsrechter. Hendrik van Boutershem en Maria van Merxem werden Heer en Vrouwe van Bergen op Zoom. Nadien zouden er zich niet zulke grote strubbelingen meer voordoen.

WOENS DreCHT EN HET RECHT

Het genecht of gerecht was een wekelijks of veertien-daagse gerechtsdag, die in de open lucht plaats vond. door vier wijze mannen, waaronder de schout..De schout fungeerde als aanklager, of men kon er zijn verhaal gaan halen. De rechtsregels waren vastgelegd in keuren en breuken. Keuren rechtsregels; breuken de straffen, die op overtredingen volgden. Geweld werd meestal bestraft met geweld. Bijvoorbeeld diefstal met braak met een hand afkappen, moord met terechtstelling, overspel met een zware steen rond het dorp te dragen.

Geldboeten kwamen er ook wel aan te pas. De galg stond op de Coudenberg bij de voormalige hoeve Simons. Brandmerken was een vrij normaal verschijnsel.

Melis Bleck, schout van Woensdrecht, heeft hiervan talrijke voorbeelden in zijn memoriaal nagelaten. Van zijn uiterst moeilijk te lezen geschrift bezitten we een copie. Hij woonde op de Nederheide en was boer en schipper. Een bijzonder man was Laureys Spernaghel. Hij stamde nog min of meer uit de Cruiningse periode. Hij was gehuwd met Margriete, de natuurlijke zuster van Jan van Cruiningen en ontving in 1476 als huwelijksge Geschenk de helft van de tienden onder Wissendijk, waarvan zijn vader de andere helft bezat. Laureys werd in 1500 Baljuw en Operschout van alle dorpen ten zuiden van Bergen op Zoom. In 1507 werd hij ook Schout van Kalmthout en Essen. In 1495 was Laureys rentmeester over de goederen van Cruiningen afkomstig. Nadien is het rentmeesterschap

met dat van Stad en Land van Bergen op Zoom verenigd. Spernaghel verkreeg in 1503 het huis, hof, de gracht en de dreef van het slot Woensdrecht (ook omschreven als: Het huys metter Bergh, Nederhof en dreef) in leen van de Heer van Bergen op Zoom.

In 1521 werd zijn goed nog vermeerderd met 30 à 31 gemeten land en gors, eveneens van de Heren van Cruiningen afkomstig, doch op dezelfde dag ging het bezit over aan Johanna Cornelisdochter van der Heyden. Deze Cornelis van der Heyden was gehuwd met Laurentie Spernaghel, Laureysdochter. Het goed is vererfd door de families De Hertoghe, Van Eeckeren, Chacchapin de La Rede, De Labistraate en Heestermans, die nog burgemeester was.

Het gebouw ging ondertussen teniet en het leen raakte in minstens 12 percelen gesplitst. In de 18e eeuw konden de plaats van het slot nog zien. Het leen "Het Slodt" kwam in de 18e eeuw nog voor en er is zelfs nog een meting op kaart van gemaakt. Krüger schrijft dat hij de resten van het kasteel nog gezien heeft, doch dit moet hij "van horen zeggen" opgetekend hebben. Het kasteel stond op een zandheuvel, met gracht omringd, tegen de Zuidpolder aan. Zelfs de zandheuvel is afgegraven. Op een 17e eeuwse kaart komen de bouwvallen van het slot nog voor.

Als schrijver over dergelijke materie betreur ik het dat de gemeente Woensdrecht zo weinig ruimte heeft gelaten om meer straten naar de vele historisch belangrijke mannen en vrouwen te vernoemen. Iets wat vele andere gemeenten wel gedaan hebben.

WOENS DreCHT EN ZIJN EIGEN ECONOMISCHE LEVEN

Woensdrecht leefde hoofdzakelijk van de landbouw, visserij en beurtvaart. Beroepen die op hun beurt weer ambachtslieden aantrokken, die er dan ook voldoende waren. Aan hoogland waren er in plusminus 1580 ongeveer 800 gemeten cultuurgrond, omgerekend plusminus 130 hectaren. Zoals reeds gemeld ging men al in de 13e eeuw aan het indijken.

In de 15e eeuw moet het plusminus 1 000 gemeten kleigrond hebben bezeten, ofwel 450 hectaren.

Te weten:

Het Zuid- en Noordland	450 gemeten
Het Oudland of Heer Wissendijk	256 gemeten
Het Moerland	240 gemeten
Buitendijkse weiden	50 gemeten

In alle geval meer dan nu op de Oud-Woensdrechtse grond. De gronden over Den Agger (De Kreek), vroeger een groot vaarwater van 200 à 250 meter breed, lagen vóór 1809 op Zeeuwse bodem. Daarna zijn ze bij Brabant gevoegd. De Grote Aggerpolder de Kleine Aggerpolder en de Ziguitpolder waren Zeeuws, evenals de in 1685 ingedijkte Hinkelenoordpolder.

De in 1801 ingedijkte Nieuwe Hinkelenoordpolder, het gebied van de latere Van den Duinspolder 1862, Hogerwerf en een gedeelte van de latere Caterspolder en Damespolder inclusief een gedeelte van de latere Hoogerwaardpolder zijn in 1814 bij Woensdrecht gekomen.

Terwijl de Damespolder, De Hoogerwaardpolder voor het grootste gedeelte, en de Völkerpolder nog helemaal Zeeuws gebied is. De Zuidgeest kwam in dezelfde periode bij Woensdrecht. Hoogerheide volgde in 1819-1820.

Hierover verder meer.

Het oude kleigebied strekte zich verder naar het Noord-Westen uit, doch is na de grote overstromingen in de 16e eeuw nimmer geheel teruggewonnen.

Het regelmatig verloren gaan en herwinnen van gronden en de regelmatig opdoemende epidemieën gaven een steeds wisselend beeld van het aantal inwoners te zien.

INWONERS AANTALLEN

Deze kennen we uit de kohieren en haardtellingen, die de overheid nodig had om belastingen te innen, zoals cijzen, tienden, verpondingen, beden en zelfs om manschappen te leveren aan de opperste Heer om hem in zijn strijd om de macht bij te staan.

Woensdrecht telde in:	1374	-	325	inwoners
	1435	-	710	inwoners
	1437	-	710	inwoners (aanwinst polders)
	1464	-	460	inwoners
	1472	-	390	inwoners
	1480	-	720	inwoners.

Ongetwijfeld heeft dit fluctueren te maken met verlies of aanwinst van grond en vertrek naar elders en grote sterfte door epidemieën.

In 1496 waren er	625	inwoners
in 1521	470	inwoners en
in 1526 waren dit weer	665	inwoners.

Dan begint de teruggang. Op 5 november 1530 komt er een geweldige stormvloed. Kort daarop in 1532 veroorzaakte een storm een bijna totale inundatie. Bij de inhuldiging van Antonius van Glymes in 1533 telde het dorp nog 66 woningen, waarvan 30 onbewoond, zodat Woensdrecht nog ongeveer 180 inwoners telde. De meekrapstoof moest naar

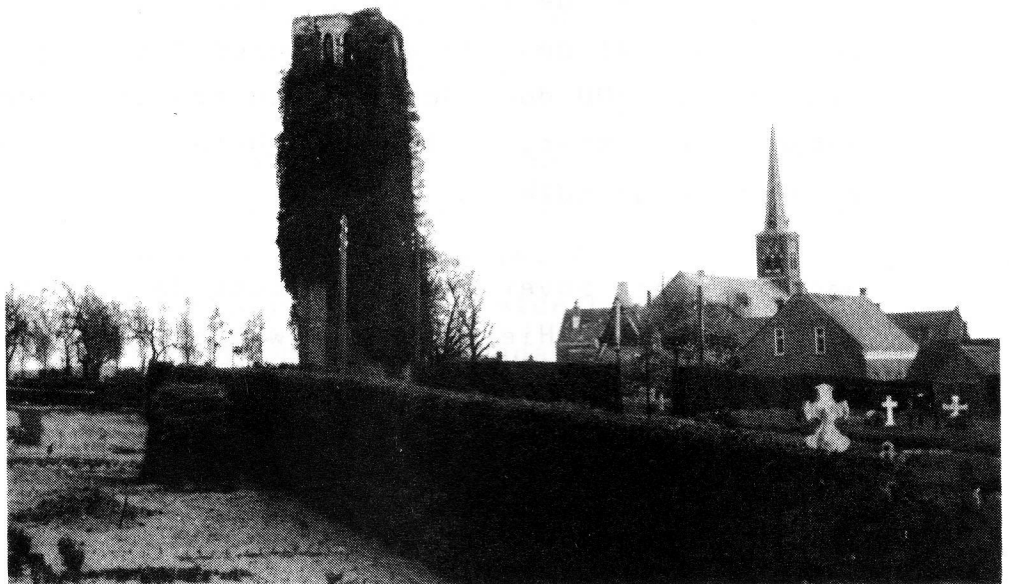
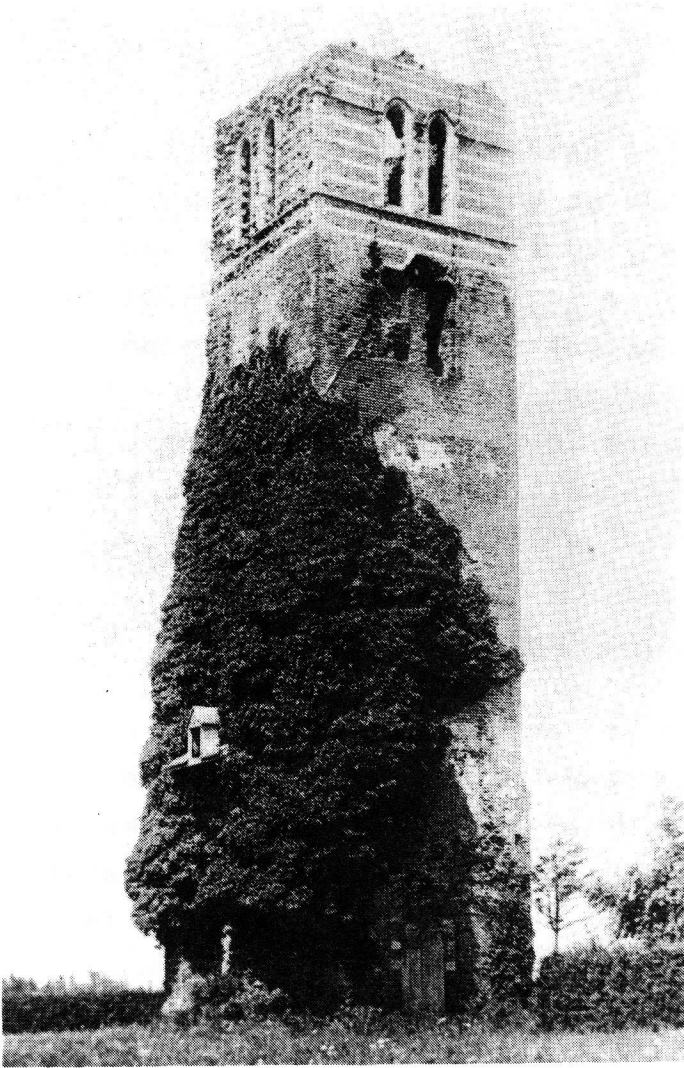
naar Bergen verhuizen en dit had zijn weerslag. En alhoewel men de dijken voortdurend trachtte te dichtten, het mocht niet baten. De Allerheiligenvloed van 1537, de St.-Pontiaansvloed in 1552 en de Allerheiligenvloed van 1570 brachten de totale neergang. De dorpen Agger, Hinkelnoord en Hildernisse, die reeds veel geleden hadden en in de polders in de buurt lagen, verdwenen voorgoed van het toneel. Het voor die tijd welverrende Woensdrecht zag zowat alle middelen van bestaan verloren gaan.

DE OMWENTELING OP GODSDIENSTIG GEBIED

Al eerder hebben we over het patronaatsrecht, namelijk het recht om een kerk te bouwen en een pastoor te benoemen, gesproken. De Abdij van St. Michiels te Antwerpen heeft hier dus nimmer gebruik van gemaakt. Juten plaatst de stichting van de parochie in de 2e helft van de 13e eeuw. Dit lijkt ons wel wat vroeg. Of het moet zo zijn, dat voor een aantal gelovigen een priester, op last van de deken van Hilvarenbeek, de zielzorg uitoefende. Van een echte kerk was er toen nog geen sprake. De bouw van de kerk (Stompe Toren) moet omstreeks 1350 hebben plaats gehad. Eén pastoor was voor 1400 reeds overleden. De kerk was een "Quarta Capella" ofwel een kerk van de derde rang. Zij is vele malen vergoot, voordat zij in 1581 door de Watergeuzen zeer zwaar is beschadigd en na 1600 door de Protestanten is aangeslagen. Abraham de Coster, dominee van Ossendrecht, nam haar in 1618 in gebruik.

Doch voor het zover was, iets over de priesters die de kerk bedienden. Hierover zijn twee bronnen, die wel wat van elkaar afwijken. Wij volgen zo goed mogelijk het zogenaamde Concilium de Beke.

Ook vóór 1400 was Petrus Heymanszoon er pastoor. Hij overleed 27 juni 1400. Nu moeten we wel iets vertellen over het funktioneren van een pastoor in die tijd. Hij was zelden woonachtig in zijn parochie en liet zich vervangen door een voorgedragen plaatsvervanger. Zowel de pastoor als de plaatsvervanger werden door de kerk voorgedragen en door de Heer benoemd.

Bedienaren van Kerk en altaren onder Woensdrecht en Hoogerheide ná Petrus Heymanszoon.

CONSILIUM DE BEKE - 109 WOENSDRECHT

A. Kerk met last van één mis, waarde 24 rijns gulden (RG)

1. 1405 Rector Godfried Danckaerts 1 gd
Placet (toestemming) Jan Swart met het zijne
in BoZ: 1 gd.
2. 1419-1421 Rector Niklaas Bigge afwezig, is kape-
laan in Bergen op Zoom.
3. 1421 Placet Bartolomeus Noydens priester
Voor toestemming " " , zodat hij tegelijker-
tijd met deze kerk de altaren van OLV en S-Ni-
klaas in dezelfde kerk kan bedienen.
4. 1427-1436 Jacob Makelman, pastoor
5. 1436-38 Placet Hendrik Tabbart, pastoor van deze
kerk, zodat hij ze samen met zijn altaar in Wouw
en St-Niklaas in Woensdrecht kan bedienen
6. 1443 Voor de voorstelling van Arnold Claesen, rec-
tor van deze kerk voor alle heilige wijdingen,
gegeven 20 dec.
7. 1459-64 Rector mr. Niklaas Dreysscher, studeert te
Leuven kerkelijk recht, decreten, theologie
8. 1459 Placet Cornelis Calewijn, seculier priester
1462 Placet Bartolomeus Hendriks, seculier priester
9. 1463-64 Placet Bartol. van Halsteren, priester
1469 Placet Peter van Cortbeke, seculier priester

10. 1502 Rector Godfriet van Lieshout
11. 1519-1537 Rector Leonard Jansen, afwezig
1523-36 Placet Antoon Lambrechts
1537 Placet Gerard Joossen
13. 1556 Rector Martinus Omen, bediend door Martien Hendriks
14. 1564 Voor toestemming te erven Jan Adriaensen, zielzorger in Woensdrecht

B. OLV-altaar: waarde met 2 missen 11 RG

1. 1400 Rector Arnold Willems, voor afwezigheid en placet Hubert Weelde, 8 gulden
2. 1418-36 Rector Jan Boudewijns afwezig
1418 Placet Niklaas Bigge, rector aldaar
3. 1419-21 Placet Bartel. Jan Noydens
1427 Placet Giselbert de Sterke
1436 Placet Eustaas van Ossendrecht
4. 1438-60 Rector mr. Jan Boudewijns, afwezig
1438 Placet Eustaas, pastoor van Ossendrecht
5. 1441 Placet Jacob Mackelman
1445 Placet Arnold
6. 1462 Rector Bartel Hendriks, afwezig
7. 1469-78 Rector Jan Claesen van Kruiningen, studeert te Leuven geneeskunde, waar hij lesgeeft; voor het placet van een geschikte (plaatsvervanger) 4 gr.
8. 1479 Voor het recht en betekening van de afkondiging en toelating aan Andries, zoon van Jan, klerk van het bisdom Utrecht aangaande de handen van de edele heer Adriaan van Kruiningen, heer van Heenvliet en Woensdrecht, aan ons gedaan door dezelfde Adriaan van het recht op lekenpatronaat van zijn horigheid en vruchtopbrengst, evenals voor de voorstelling van

dezelfde Andries tot het subdiaconaat, gegeven 23 maart 5 RG

9. 1487 Rector Andries Janssen, afwezig
10. 1536 Rector Cornelis Reetghelt, afwezig
11. 1537 Rector Cornelis Reetghelt, afwezig
12. 1550-56 Rector Willem Geeraerts, afwezig. (in de marge: rector overleden)
1556 Bediend door Martien Hendriks

C. St-Niklaasaltaar: met 1 mis waarde 19 RG; vruchten overstroomd

1. 1405-27 Rector Everaard, voor afwezigheid en placet Bartel 6 gd
2. 1418 Placet Niklaas Bigge
3. 1419-21 Placet Bartel Noydens, sec. pr.
4. 1427 Placet Peter Bigge
5. 1436-59 Rector Herman Schevart, voor afwezigheid en
1436 Placet Hendriik, pastoor van de plaats 6 gd
1438 Placet Jacob Maeckelman
6. 1469-70 Rector Hendrik, zoon van Hendrik Gielis, afw.
7. 20.10.1473 toonde Jan van Reynbout, klerk van het bisdom Kamerijk, brief van toelating en instelling door de deken van 28.5.1473
1473-77 Rector mr. Jan Reymbout, afw.
8. 1478-1512 Rector Jan Nopere alias Nollens, afw.
9. 1523 Rector Cornelis Verbeeck, afw.
1537 Rector Cornelis Denissen, afw.
10. 1550-56 Rector Michiel Moerbeek
1556 Bedienaar Martien Hendriks
11. 1562-66 Rector Erasmus van Goerle

D. OLV.-altaar van de Nood Gods, met 2 missen waarde 14 gd

1. 1470-87 Rector mr. Niklaas Dreysscher, studeert te Leuven theologie, daarna lesgever

2. 1523 Rector Jan Roeper, voor afwezigheid en placet
6 gr
3. 1536-57 Rector Cornelis Pieter Verleggen, voor afw.
en placet 6 gr.
4. 1558 Rector Marcus de Vos

E. Antoniusaltaar: met 2 missen waarde 12 mud rogge

1556 staat leeg, rector ontbreekt; door de overstroming gingen de goederen verloren.

F. Jaarlijkse kosterij: niets zeker, maar wordt betaald uit de gemeenschappelijke beurs.

1556 Rector Jacob Lebe

110 HOOGERHEIDE

A. Kapel in HH: waarde met 2 missen 12 RG

1502 Voor de toestemming de plechtige missen te vieren op een gewijde draagbare altaarsteen in de H.Kruiskapel ter Hoegherheyden, voor 1 jaar verleend
1 schild

B. H.-Kruisaltaar: met 2 missen waarde 12 RG

1556 Rector Martien Hendriks, aanwezig.

Het Kruisaltaar stelde men onder Woensdrecht. In de oude kerk van Woensdrecht moeten er vòór de Reformatie minstens vijf altaren zijn geweest. Ongetwijfeld waren ze beperkt van omvang.

In 1502 is dus de kapel van Hoogerheide genoemd met een altaarsteen om er gezamenlijk mis te horen. Ze hing echter af van de parochie Maria Hemelvaart te Woensdrecht en bestond zeker al rond 1480. Ze stond op de

hoek van een oude uitgang van de Putseweg. Volgens een acte uit 1709 stond ze er toen nog.

"Barend Huskaart" stelde toen aan de Heer van Hoogerheide voor om de koeien en de schapen tegen een kleine vergoeding uit de kapel te jagen. Ze was toen al lang in protestantse handen.

De altaren, die bediend moesten worden door de bestuurders of hun vervangers, hadden hun inkomsten uit geld maar ook uit de opbrengst van de huur en de opbrengsten die de kerkgoederen gaven. B.v. uit landerijen.

Als men de zaak wat aandachtig heeft gevolgd, zijn meerdere altaren omstreeks de helft van de 16e eeuw ter ziele gegaan. De Polders waren drijvende en de tachtigjarige oorlog was in aantocht. Er was geen opbrengst aan goederen en geen geld meer!

Woensdrecht was er slecht aan toe. Bij alle rampen heerste nog de pest. In het begin van de tachtiger jaren van de 16e eeuw is de kerk, waarschijnlijk door de Watergeuzen zo goed als onherstelbaar beschadigd.

In 1600 werd er nog wel een pastoor benoemd, een zekere Nicolaas Dierkx uit Zaltbommel, doch deze heeft zijn plaats nooit meer in kunnen nemen.

In 1695 leefden er onder Woensdrecht nog plusminus 40 à 50 personen in keten en kelders, welgeteld dertien onderkomens waaronder één met een zolder. De slag om Antwerpen die in 1585 door Alexander Farnese, de Herog van Parma, voor de Spanjaarden werd gewonnen, heeft veel meer verwoestingen in de streek aangericht dan de tweede wereldoorlog. In vele plaatsen in de omgeving leefde gedurende 8 à 9 jaren niemand meer! Alles was te herdoen en hier hadden de protestanten het heft in handen. De eertijds katholieke kerk werd wat opgelapt

en zoals bekend door hen in gebruik genomen, totdat ze wegens de wankelende staat en de weinige lidmaten in 1809 werd verlaten. In 1830 huisden er tijdens de Belgische afscheiding Hollandse troepen in, die de kerk de genadeklap uitdeelden. Uiteindelijk restte er niets meer dan een ruim 20 meter hoge toren, begroeid met klimop.

De bouwval was echter toch een prachtig monument dat van zeer verre afstand zichtbaar was, omdat de oorspronkelijke kerk en dus ook de toren ter rechterzijde van de Rijzendeweg stond. Vlak daarbij ter linkerzijde stond de oudste molen van Woensdrecht, waarvan de schrijver een pachtcontract uit het midden van de 15e eeuw heeft doorgenomen. Ook de molen is aan de tachtigjarige oorlog ten offer gevallen.

Na 1600 komt het leven aarzelend op gang. Een kleine protestantse bovenlaag heeft het voor het zeggen. Een protestantse schout, secretaris, vorster (veldwachter), schoolmeester, schepenen, enz. In enkele gevallen een katholieke schepen indien geen andere capabele voorhanden was.

Dit duurde voort tot Napoleon het roer omgooide, het feodale bestuur afschafte en de katholieken meer en meer hun rechten herkregen. De katholieken stonden echter vanaf ± 1600 in de kou. Hun kerken ontnomen, hun priesters verjaagd. In de jaren daarna namen de Wilhelmiëten van Huijbergen de zielzorg van Woensdrecht, Hoogerheide, Ossendrecht, Putte en het grootste gedeelte van de Zuidgeest op zich. Naderhand kerkten de Puttenaren op Belgisch gebied met Siardus Bogaerts als pastoor. De Wilhelmiëten konden voortdoen, omdat hun kloosterkerk voor 2/3 op de Spaanse Nederlanden

stond en voor 1/3 op het gebied van de Staten. Deze orde heeft ertoe bijgedragen dat het katholicisme heeft standgehouden in de Zuidwesthoek.

Alle schuld op het protestantisme steken zou niet eerlijk zijn. De bekende R.K. schrijver Rogier doet hier een boekje over open. Enige voorbeelden:

plusminus 15 à 20% van de priesters onderhielden het celibaat niet, hadden een concubine en/of waren gehuwd en hadden kinderen.

Bijvoorbeeld uit een testament: "Jacob van der Wiele, cureyt (dus pastoor) van Ossendrecht geeft in aalmoezen na zijn lijf (overlijden) aan Cornelisse, Jacob, Clausse en Lijsbette zijn natuurlijke kinderen en al de kinderkens die hij noch verkrijgen mach, alle de goederen zijne have en erve, die hey boven zijn wettige schuld, die hey uitlede van dat testament achter en laten sal enz. enz. (Het eindigt) Dat ende leysbette Godevaerts, moeder van de voorscreven kinderen haren tocht (deel) aan voorscreven goederen houden sal". Schepenacte uit Ossendrecht, gepasseerd 23 februari 1430. De originele acte is aanwezig in het Rijksarchief te Antwerpen.

Doch er zijn meer gevallen. De pastoor van Made dubbeld, dronk en vocht in de herbergen. Hij is naar het Protestantisme overgegaan als dominee. Als men later een rapport over hem uitbrengt, verklaart men: "Hij dobbelt nog en wel, is met zijn meijt getrouwt en drinkt veel minder".

In een ander geval in de Achterhoek is er een vergadering bij de deken. Een pastoor, al op jaren, laat zich verontschuldigen en zegt niet goed te zijn. Maar geen nood. Hij stuurt zijn zoon!

Zo zat het in alle geledingen van de kerk. Bisschopszetels en andere ambten werden verkocht. Het Simonisme vierde hoogtij. Simonisme is afgeleid van Simon de Tovenaar, die ten tijde van de apostelen leefde. Hij zag de apostelen wonderen doen en vroeg hen dit geheim of deze macht te verkopen. Zo was de toestand in de kerk toen het protestantisme in opkomst was. En in Woensdrecht was het niet beter. Nu mag men dit niet veralgemenen. Er waren nog steeds goede en heilige mannen, die hun priesterschap zeer ernstig opvatten. Velen zijn voor hun trouw aan de kerk gestorven. Maar toch, het tij viel niet te keren. De bevolking was verarmd en misoogsten volgden elkaar op. De ontevredenheid was groot. De opstand begon in de Zuidelijke Nederlanden. In 14 dagen tijds joeg de beeldenstorm over de Nederlandse gewesten. De grootste man achter de opstand was Willem de Zwijger, die in deze strijd, die ook een godsdienststrijd was, vrijheid van godsdienst beloofde. Hij streefde ernaar stadhouder in de Nederlanden te worden. Philips II vertrouwde hem niet en zei dat hij achter de opstand stak. Daarom benoemde hij in zijn plaats Margaretha van Parma.

Willem ontketende de opstand en beloofde vrijheid van godsdienst. De bevolking, die de Spanjaarden beu was, had daar wel oren naar. Maar als men eenmaal een akkoord met Willem had gesloten, dan was hij zijn belofte van godsdienstvrijheid vergeten en met behulp van zijn troepen werden de kerken ontwijfd en de priesters vervolgd.

De protestanten, 5 à 6% van de bevolking, hadden het voor het zeggen. Nu moet men erkennen dat hun grote leider, de Franse rechtskundige Jean Calvin(1509-1564) en geboren te Noyon, een groot organisator was. Hij was

R.K. gedoopt, maar kwam door Luther onder invloed van het protestantisme. Tegen de organisatie van de Calvinisten had de R.K. kerk in de Nederlanden weinig weer. Zij namen langzaam in aantal toe maar hadden, met hulp van de niet-katholieke bovenlaag, het heft stevig in handen.

Zo kwam het katholieke zuiden in de verdrukking. Zo werd het honderden jaren een uitgebuit generaliteitsland. En op dit land, dat eeuwen van zijn rechten verstoken is geweest, kijkt men nu nog wel eens hoogmoedig neer.

Al het verhaalde was en is eveneens van toepassing op Woensdrecht, waarvoor dit relaas toch geschreven is.

De zo dikwijls verguisde Napoleon Bonaparte maakte een einde aan het oude feodale stelsel. Er ontstonden wetten zoals de "Code Cicil" en de "Code Penal". Dus over het burgerlijk recht en het strafrecht. En, onder het Franse bewind werden de godsdiensten eindelijk gelijk gesteld. En dit belande ook zeker Woensdrecht aan. Al kort na het vertrek der Fransen en lang vóór 1880, namelijk plusminus 1820, hebben inwoners van Woensdrecht een verzoek tot de staat gericht om weer een eigen kerk te mogen hebben. Mijns inziens, terecht!

Het stuk hierover zit nog tussen de niet-geïntariseerde stukken van het Woensdrechts archief. Ik heb het persoonlijk in mijn handen gehad en doorgelezen. Doch het zou veel tijd kosten om dit terug op te zoeken. Dit verhaal was dan niet geschreven.

We kunnen begrip hebben voor het feit dat Woensdrecht naar een eigen kerk verlangde. Eerst waren ze tijdens de reformatie voor hun geloof afhankelijk geweest van de

Wilhelmieten. Vanaf 1689 komt er te Hoogerheide een schuurkerk, waarvan Gabriël Rousel, een Gentenaar, de eerste pastoor was. Daar kerkten van dan af Hinkelenoord, Hoogerheide, Ossendrecht, Woensdrecht en een gedeelte van de Zuidgeest.

Op het moment dat Woensdrecht zijn eerste verzoek richtte had Woensdrecht meer dan driemaal zoveel inwoners dan Hoogerheide. Het grondgebied was wel vijfmaal zo groot. Maar er was iets op til. Plusminus 1810 bleef Woensdrecht een zelfstandige gemeente. Kort daarop zijn het overgebleven kleine stukje Hildernisse, dat toen al tot de Zuidgeest werd gerekend, met de Zuidgeest eveneens bij Woensdrecht ingedeeld. Met Hoogerheide en Hinkelenoord ging het ietwat anders. Hinkelenoord kwam is in 1810 bij Noord-Brabant en in 1814 bij Woensdrecht gekomen. Hoogerheide ging in 1810 over naar Huijbergen. In 1819 werd beslist dat het bij Woensdrecht gevoegd zou worden, wat in 1820 effectief werd. Een en ander is eerder beknopt weergegeven.

Het was alsof alle Woensdrechtenaren de bui zagen aankomen. Als Hoogerheide bij Woensdrecht kwam, zou het wel eens kunnen gebeuren dat Hoogerheide zich op Woensdrechts gebied zou gaan uitbreiden. Iets wat inderdaad gebeurde. En zo kon Hoogerheide, dat voordien maar een gehucht was, Woensdrecht overvleugelen.

Dat dit gebeurde was niet zo verwonderlijk. De bevolking nam in de 19e eeuw vrij snel toe. De kerk stond op Hoogerheide. De huidige Raadhuisstraat was vanaf de Wouwbaan in noordelijke richting in 1800 nog onbebouwd. "Oud-Woensdrecht" werd aangebouwd en als Hoogerheide beschouwd. Hetzelfde gebeurde met de "Heide" ten oosten van de Raadhuisstraat tussen Buitendreef en Duinstraat. Dit Oud-Woensdrechts gebied werd bebouwd met arbeiders-

huisjes. De bevolking onder de "rook" van de kerk van Hoogerheide nam naar rato sneller toe. De Raadhuisstraat, met verbindingen op Bergen op Zoom en België, deed ook nog een duit in het zakje. En toen er in 1849 dan nog een school aan de Raadhuisstraat kwam en in ± 1870 het raadhuis, was het pleit beslecht. Woensdrecht verloor de van oudsher voornaamste plaats, zijn centrumpositie binnen de gemeente Woensdrecht.

DE NIEUWE KERK

Met herinnering aan hun eertijds belangrijke parochiekerk, waarvan Hoogerheide afhankelijk was, hebben de Woensdrechtenaren waarschijnlijk het idee van een eigen parochiekerk nimmer laten varen. Hun goed recht zou men kunnen zeggen, maar zo eenvoudig lag het toch niet.

Omtrent 1800 hadden de Ossendrechtse katholieken hun eigen parochiekerk teruggekocht, die hun in 1612 door Walraven Hack, de protestantse Halfheer van Ossendrecht en Heer van Hoogerheide afhandig was gemaakt.

Van stondeaf aan probeerden die van Ossendrecht een eigen parochie herop te richten. Doch de bisschop van Antwerpen en de pastoor van Hoogerheide, Antonius Hoffen, gaven geen krimp. Na aandringen werd hun toegestaan, door middel van een kapelaan, diensten in hun eigen kerk te houden. Parochiëel moest men onder Hoogerheide blijven. De wedde van de pastoor en de inkomsten zouden er immers niet op vooruitgaan.

In 1834 was er geen houden meer aan en werd Ossendrecht met de parochie St. Gertrudis zelfstandig. En terecht! De afstand van het Hageland naar Hoogerheide is toch altijd nog groter dan die van de Prins Karelpolder naar Hoogerheide.

Maar het zou nog verder gaan. Op 29 oktober 1865 werd de eerste H. Mis opgedragen in de nieuwe parochie van de H. Antonius Abt te Nieuw-Borgvliet, waaronder nu ook de Zuidgeest viel. En weer moest de parochie Hoogerheide wat veren laten. Nu moet U weten, dat Hoogerheide als parochie één keer per jaar een huis aan huis collecte hield, die veel opbracht. Speciaal de boeren waren goede gevers. Maar Hoogerheide had niet veel grote boeren. De parochie Hoogerheide zag de toekomst met zorgen tegemoet, wat de financiën betreft.

Antonius Hoffen die in feite al zoveel had moeten incasseren of beter verliezen, verloor nog meer: zijn leven! In 1843 liet hij om de kerk een nieuw kerkhof aanleggen en werd daar, oh speling van het lot, als eerste op begraven!

In januari 1844 komt Joannes Baptista Krüger als nieuwe pastoor te Hoogerheide aan. Het was een zeer wilskrachtig man, een onderzoeker en een geschiedschrijver van naam. Iemand die er veel voor over had om zijn doel te bereiken. Hij moest met grote tegenzin een gedeelte van de Zuidgeest verloren zien gaan.

Het plan om een eigen kerk en parochie te verkrijgen hebben de Woensdrechtenaren echter nooit opgegeven. Ook niet na de eerste poging.

In het jaar 1876 of 1877 werd door enige bewoners van Woensdrecht het plan opgevat om te trachten een kerk, desnoods een kapel, te bouwen in Woensdrecht, aangezien men de afstand naar Hoogerheide te groot vond. Kort daarna begaven zich twee ingezetenen naar deken C. Doggen te Lepelstraat om hun zaak te bepleiten. Doch de heren P.F. Dietvors en Adr. Kuylen werd aangeraden deze zaak maar te laten rusten zolang pastoor

Woensdrecht Zicht in het dorp

Woensdrecht Dorpzicht

Krüger nog leefde, om hem op zijn hoge ouderdom niet te verontrusten. De deken zou, in zoverre hij zich dat kon permitteren, hun zaak voordragen bij Monseigneur Van Beek, de bisschop. Zij zegden toe hierover alleen iets uit te laten aan enkele zeer betrouwbare Woensdrechtenaren.

En zie wat geschiedde! Op 16 januari 1879 verwisselde pastoor Krüger het tijdelijke met het eeuwige. Maar nu deed zich iets voor, wat men niet verwachtte. Hoogerheide wilde zelf een nieuwe kerk bouwen. De ingezetenen van Woensdrecht viel dit zwaar, te zwaar op de maag en ze probeerden alles om hun doel te bereiken.

Er werd een commissie gevormd met als voorzitter en secretaris respectievelijk P.F. Dietvors en F.A. Dietvors. Er werd besloten zo spoedig mogelijk deken Doggen te benaderen. Zij deelden hem mede dat de Woensdrechtenaren graag uit eigen middelen een kerk wilden bouwen om in de grote behoefte der inwoners te voorzien. Tevens vroegen zij zijn bemiddeling bij de "bisschop".

22 januari 1879 komt er als antwoord dat Monseigneur tegen de "verdeling" is, aangezien dan twee pastoors onderhouden moeten worden.

A. Willemse en Fr. Dietvors togen weer naar Lepelstraat om de deken te kennen te geven, dat ze graag een onderhoud met de bisschop zouden hebben. Op 29 januari 1879 krijgen ze het nietszeggende antwoord, dat nog niets kan worden beslist. Dit bericht kwam van deken Doggen. Hij is hun "oetmoedige dienaar" en de bisschop zal hun verzoek in overweging nemen.

Op een bepaalde dinsdagavond komt de Weleerwaarde Heer De Kerf, waarnemer te Hoogerheide, aan Adr. Kuylen - die ziek te bed ligt - vertellen, dat hij daags tevoren

bij de bisschop was geweest. Ook dat deze van alles op de hoogte was, doch niemand uit Woensdrecht had gezien! Dit werd direct doorgegeven en de andere dag togen G. Beijaarts en F.A. Dietvors naar Breda. Ze werden tot de bisschop toegelaten. Ze lieten hem een intekenlijst zien voor de nieuwe kerk. Deze zei daarna dat hij nu over zou gaan tot het benoemen van een nieuwe pastoor te Hoogerheide, aangezien deze plaats nog vacant was. Ze konden zich dan tot de nieuwe pastoor wenden. De heren waren uiterst tevreden, maar werden met een kluitje in het riet gestuurd.

Met spanning wachtte men op de benoeming van de nieuwe pastoor. En wie werd het? W.H.J. Doggen, de broer van de deken van Bergen op Zoom te Lepelstraat. Een oude Hoogerheidenaar, die nog bij pastoor Krüger zijn communie had gedaan, zei me jaren geleden dat men bij de inhaling van Doggen een spandoek had opgehangen: "Welkom broeder van de deken, een kort misje en niet preken". Maar hij preekte wel, en zeer tegen de zin van de inwoners van Woensdrecht. Hij zei, dat hij het met een kapelaan wel af zou kunnen in beide dorpen. De Woensdrechtelingen hielden aan en hij verklaarde: "Laat ons het nog wat aanzien, alles ligt nog in disorde". En wéér gingen ze tevreden huiswaarts.

Toen er veertien dagen verstreken waren, ging F.A. Dietvors eens horen hoe de zaak ervoor stond. De pastoor zei in acht woorden: "Dietvors, er kan van die zaak niets komen". Hoezeer vergiste hij zich! Maar om een lang verhaal wat in te korten, bepalen we ons tot de voornaamste feiten. De bisschop kwam te Hoogerheide het H. Vormsel toedienen. Het enige Woensdrechtse lid van het kerkbestuur had een onderhoud met de Monseigneur.

Nieuwe Weg. Wellicht was dit de beste oplossing geweest. Hetzelfde geldt in feite voor het gemeentehuis. Als men toen doorgedacht had, was er van afstandelijkheid niet lang sprake geweest en zouden Woensdrecht en Hoogerheide geruisloos aan elkaar zijn gegroeid.

Het heeft te lang kwaad bloed gezet. Op dat tijdstip moest bijvoorbeeld iedere brief nog op het postkantoor te Hoogerheide bezorgd worden. Men voelde zich achtergesteld. En leek het daar niet op? Toch voelde men te Woensdrecht dat de papieren stegen en dat ondanks alle tegenwerking.

Men begon de inschrijvingstermijnen al te innen en spoedig volgde de 2e termijn. Intussen kregen ze in 1882 nog een afwijzing van de bisschop.

Desondanks viel Woensdrecht niet meer te temperen.

De commissie werd, i.v.m. enige afvallers, herzien en bestond toen uit J.J. Melsen Pzoon, voorzitter en lid, F.S. Dietvors, lid en secretaris, P. Koekhoven, Jac. Koekhoven, Antoon Groffen, P.A. Jacobs Azn, Adr. Willemse, Corn. Michiels en Adr. Willemen.

De commissie werd ten overstaan van notaris Nouhuis op de 2e Pinksterdag in café Belle Vue omgezet in een N.V. Allen tekenden. Er werd nog geïnformeerd bij een advocaat of er staatsrechtelijke bezwaren waren tegen het bouwen van een kerk binnen 2 kilometer van een bestaand kerkgebouw. Ook werd een brief gezonden naar het gemeentebestuur, maar men kreeg een nietszeggend antwoord.

Men liet in Woensdrecht de bouw doorgaan. Aan architect C. van Genk werd verzocht een tekening met bestek en begroting te maken. Deze kwam uit op f 20 000,--. Dit leek de N.V. te hoog. Toen won men gegevens in bij de heer H. Geers, een bekwaam timmerman uit Bergen op Zoom.

In het café van Adr. Willems werd daarna een vergadering belegd met de commissieleden en hoofden van de huisgezinnen. Het kwam erop neer dat men in Hoogerheide een nieuwe en grotere kerk zou bouwen. De mensen ter vergadering werden razend en meerderen zijn niet broodnuchter thuisgekomen. Ze hadden één slogan: "Bouwen, bouwen zullen we toch!"

En dát deden ze. Ze brachten nog een bezoek aan de bisschop, maar die liet zich vervangen door de Zeereerwaarde Heer Gielis. Buitengezet zijn ze niet, maar veel scheelde het niet. Wat Jan Koekhoven de klep van zijn pet naar beneden deed trekken en buiten de woorden ontlokte: "Zo zout heb ik het nog nooit gegeten". Maar waarschijnlijk zei hij "gefreten".

Op 8 december 1881 preekte pastoor Doggen over de nieuwe tempel van Salomo, die te Hoogerheide zou worden gebouwd. Die van Woensdrecht hadden het niet meer!

Zij namen het initiatief over en zeiden dat men geen tempel moest bouwen waar er al een was.

En daar waar Salomo er een liet bouwen, was er geen! In feite hadden ze gelijk. De overheid hield zich op de vlakte en de bewoners van de Dorpsstraat waren tegen de bouw van een Woensdrechtse kerk. Ze vreesden verlies van hun nering in Hoogerheide. De Hoogerheidenaren boekten met hun "Salomons"-intekenlijst niet het minste succes in Woensdrecht. Terwijl Woensdrecht, op zijn beurt, de zijne liet circuleren. Zelfs bij de notabelen van Hoogerheide. Dit gebeurde op 8 december 1881.

De zaak werd op de spits gedreven, doordat er van weerskanten te weinig begrip voor elkaar was en men elkaars noden onvoldoende onderkende. Men heeft met de gedachte gespeeld een nieuwe kerk te bouwen aan de

Men zou een kerk bouwen zonder toren. De begroting hiervan viel mee. In de haven van Woensdrecht werden 500 000 stuks "Boomse steen" verwacht. De boeren zouden ze gratis vervoeren. Hiervoor was toestemming van de controleur der Directe Belastingen te Bergen op Zoom nodig. Door dit verzoek kennen we de namen van de vervoerders: C. Jacobs Pzn, C.A. Jacobs, Cornelis Michielsens, Joh. Wagenaar, P. Koekhoven, G.J. Jacobs Michielsens, P.J. Jacobs Azn. G.J. van Putte, Corn. Dietvorst, Jac. Koekhoven, Jan Koekhoven, Antoon Groffen, P.A. Jacobs Antzn, Adr. Willemse, Cornelis Michielsens en Adr. Willemen.

Hieronder waren twee niet-katholieken.

Om te voorkomen dat voortaan een lid willekeurig ontslag kon nemen, en om rechtspersoonlijkheid te krijgen om de kerk te bouwen, maar ook omdat voor de pastorie en tuin grond moest worden aangekocht, werd de commissie volgens mij nogmaals gewettigd, door nog een N.V. op te richten. Of de vorige toen nog in voegen was, is niet duidelijk, waarschijnlijk wel. Notaris Nouhuis maakte een concept op. Genoemd zijn: P.J. Montree, Wed. P. Melsen, Adr. Kuylen Azn, Willem Kuylen, Wed. P. de Jongh, J.B. Willemse, Corn. Bastiaanse, G. Beij-aarts, Wed. J.J. Kuylen, Wed. Ant. de Jongh, Ant. Adriaansen Pzn, Franciscus Jansen en Adr. de Jongh-Smits.

Een en ander zou tot gevolg hebben, dat, wanneer men patent zou nemen, er voor hen zwaardere belastingen zouden volgen. Reden waarom ze verzochten te willen bewerken, dat het vervoer vrij van belastingen zou zijn.

Van de belastingen ontving men een gunstig antwoord.

Op 10 juni 1882 werd het bouwen van de kerk aanbesteed in café Belle Vue. Er waren acht inschrijvers. De hoogste was P.J. Mol uit Bergen op Zoom en de laagste Ant. Groffen uit Woensdrecht voor f 10.815,--.

Na kort beraad werd het werk gegund aan Ant. Groffen. Spoedig bleek dat Ant. Groffen zijn neef Antoon Gorren uit Bergen op Zoom en voorlaagste inschrijver tot compagnon had genomen. Al gauw kon men met het werk beginnen, want er kwam een schip met 60 000 stenen in de haven van Woensdrecht aan. 's Avonds stonden deze al op het bouwterrein. De stenen mochten niet gestort worden, maar moesten met de hand worden geklampt. Opzichter H. Geerts had alles prachtig in de hand al werd er na gedane arbeid wel een pintje in de cafés gedronken. De eerste steen werd gelegd met een zilveren troffeltje door de voorzitter van de bouw-N.V., J. Melsen.

Het werk vorderde voorspoedig. Niettegenstaande er in de cafés wel een glaasje werd gedronken, was dit op het werk streng verboden.

Intussen bestond het, dat inwoners van Hoogerheide en de Woensdrechtenaren elkaar toch goed gezind waren. Er was zelfs een "schenker" bij die f 1.000,-- gaf en een Israëliet f 200,--.

Verder kwamen er van andere mensen, die ook nog tot de parochie Hoogerheide behoorden, giften binnen van f 100,-- en f 500,--.

In dezelfde periode bouwde men ook aan de nieuwe kerk te Hoogerheide. Pastoor Doggen beschikte over te weinig voerlieden en vroeg de Woensdrechtse boeren hem te helpen. En, zij deden het! Bij pastoor Doggen moet toen toch een lichtje zijn gaan branden. Het was dus in feite geen strijd tussen de bevolking. Hier bleek het tegendeel.

De eigen bouw bleef goed opschieten. Er kon spoedig "gemeid" worden en men plaatste drie vlaggen op de nok. Men geraakte onder dak en de stucadoors konden aan het werk. Tegen half december 1882 was alles kant en klaar. Er waren twee nissen aan de kerk, waarin later de beelden van de H.H. Petrus en Paulus kwamen.

Boven op de gevel prijkte een klein torentje met een klokje. Op 8 of 9 december 1882 stelde men de deken in kennis, dat de kerk zijn voltooiing naderde en dat men deze aan de bisschop wilde aanbieden.

Op 11 december kwam er een afwijzende brief van de "ootmoedige dienaar", de deken, omdat de Woensdrechtenaren het wettig gezag van de Kerk, door Jezus ingesteld, hadden miskend. De Heer Fr. Dietvors schrijft een zeer gedegen brief terug, waarin hij onder meer aanvoert, dat alle mensen zondig zijn en zij dan ook wel eens wat fouten kunnen hebben gemaakt. Maar altijd zijn zij in kontakten correct gebleven. Doch, het lijkt wel of er een complot tegen hen is gesmeed. Al zijn zij altijd zeer welwillend door de deken ontvangen. Hij wil de namen niet noemen van hen, die hier een rol hebben gespeeld. Hij veroordeelt niet, want anderen kunnen hem beoordelen. Alles hebben zij zich getroost, alles moeten verduren, enz. enz. Zijn brief is een prachtstuk.

Hij eindigde met de woorden: "Dat de Almogende weldra de dag zal doen aanbreken, waarop wij ons werk bekroond mogen zien. Aanvaardt hiermede, bid ik U, de verzekering van mijn welgemeende hoogachting.

Uw onderdanige dienaar, w.g. Frans Dietvors."

Hier schreef geen opstandeling of schismatiek, maar een oprecht en moedig man, die naast zijn bewegelijkheid vele kwaliteiten bleek te bezitten.

Aan de kerk werd de laatste hand gelegd. Het luiden van het klokje moest worden gestaakt, omdat er zonder voorafgaande inwijding niet geluid mocht worden. Er kon geen godsdienstoefening plaats vinden zonder priester. (Artikel 8 van de wet d.d. 10 september 1853, Staatsblad no. 102) Een rechtskundige adviseerde niet te luiden, zonder voorafgaande vergunning van de politie.

In Mechelen werden 50 stoelen aangekocht. Op zondag 14 januari 1883 "opende" Woensdrecht zijn kerk om 18.15 uur. Bij het betreden van de kerk zong men het Veni Creator Spiritus. Verschillende Woensdrechtaren hadden als lid van de H. Familie te Hoogerheide hun sporen als zanger verdiend. Na het beëindigen van de zang werd door een oudere ongehuwde vrouw, Barberientje Swagemakers, de Rozenkrans voorgelezen. Barberientje was niet voor de poes. Spottend werd zij wel eens "de eerste pastoor van Woensdrecht" genoemd. Meestal door het werkvolk van Hoogerheide, dat naar de polders trok om te werken. Als ze voorbij haar huisje kwamen en over de gordijntjes naar binnen loerden, zeiden ze: "De pastoor zit aan de koffie". Barberientje leverde dan wederwoord, wat ze beter had kunnen laten.

In de zogenaamde kerk ging het er stichtelijk aan toe. Barberientje was godsvruchtig, bad de rozenkrans en haar favoriete gebed was: "Onze Lieve Vrouw in de nood". Er was een dienst van 3 kwartier om 9.30 uur in de voormiddag en een om 3 uur in de namiddag. Men had zelfs een Suisse of ordebewaarder en er werd met twee schalen gecollecteerd. Toch snakte men naar een oplossing.

Het kwam zelfs voor, dat er voor een overleden vrouw de uitvaartmis in Hoogerheide was, terwijl haar man

Woensdrecht R. K. Kerk en Pastorij

Woensdrecht Binnenzicht der kerk

met twee stiefzonen in Woensdrecht voor haar zielerust zaten te bidden. Na de dienst werd het stoffelijk overschot naar Woensdrecht gebracht, waar pastoor Doggen zich in de "stompe toren" moest verkleden, alvorens het graf op het kerkhof in te zegenen.

Een toestand die in feite onhoudbaar was en om een oplossing vroeg. Wat de kerk betrof, werd aan de aanmermer op 16 juli 1883 de laatste termijn betaald.

Nadat geruime tijd was verlopen, bood men de kerk aan de Capucijnen van Slikgat onder Zevenbergen aan. Deze congregatie, met hun huis te Tilburg, luisterde op 10 augustus 1884 zeer aandachtig naar het relaas, dat P. Koekhoven en vooral secretaris Dietvors te vertellen hadden. Alhoewel ze meelevend waren en de "Heren" goed ontvingen, zei de Prior niets te kunnen doen zonder toestemming van de bisschop. Ze zouden mogen blijven dineren, doch de Woensdrechtelingen wilden vertrekken om later in Gilze-Rijen uit de trein te stappen. Vervolgens wilden ze per rijtuig naar Klein-Dongen om bij pastoor C. van de Zande op bezoek te gaan. Deze was, tot volle tevredenheid van de Woensdrechtelingen, zeven jaar kapelaan te Hoogerheide geweest. Hun reis naar Klein-Dongen kon vanwege de vrij veelvuldige afwezigheid van pastoor Van de Zande, die veel huisbezoek deed, niet doorgaan.

Van de Capucijnen kreeg men via Frater Archangelus bericht, dat zij het aanbod, wegens omstandigheden niet konden aannemen.

Alles liep tegen, maar eindelijk kwam er een lichtje opdagen in de persoon van pastoor Van de Zande.

Dit was einde augustus 1884. Hij liet er zich niet

over uit, door wie hij gezonden was. De commissie vermoedde wel hoe de vork aan de steel zat en wie er achter zat, namelijk de bisschop.

Pastoor Van de Zande wees erop, dat ze onjuist hadden gehandeld door de inwoners contractueel te verbinden niet te Hoogerheide ter kerke te gaan.

"Deze en vele andere aantijgingen", zei secretaris Dietvors, "zijn verdachtmakingen en grove leugens."

Hij vertelde het hele verhaal, dat voor hen een lijdensweg was geweest. Hij liet alle stukken zien. Uiteindelijk zei de pastoor: "Dietvors, Dietvors, gij zijt vals beschuldigd". Hij vroeg de stukken te mogen meenemen, doch Dietvors antwoordde: "Daarvoor moet ik toestemming van de commissie hebben." Hij zou er bij de commissie op aandringen en verwachtte een goede uitslag. De pastoor verzocht aan de secretaris om alle leden van de commissie te vragen ten huize van de secretaris met hem te vergaderen en tevens ook de hoofden der gezinnen te verzoeken 's avonds in de kerk aanwezig te zijn.

Ze waren er allemaal!

Ze schaarden zich rond pastoor Van de Zande, die vond dat ze een mooie kerk hadden gebouwd. Hij zou alles in het werk stellen de deken te doen bewegen de kerk te accepteren. "Eertijds, toen ik te Hoogerheide was, waart gij allen goede katholieken, die nu in zo'n moeilijk parket zitten. Hierin moet verandering komen. Dit zou kunnen, doch ten eerste moet gij U aan de bisschop onderwerpen. Het stuk van onderwerping moet door alle commissieleden ondertekend worden, waarbij ik U zal helpen." Bij acclamatie werd besloten in te gaan op het verzoek van pastoor Van de Zande.

Men zou onder meer leedwezen moeten betuigen voor het grote "onrecht" dat de commissie de bisschop had aan-

gedaan. Men diende de kerk te sluiten en de sleutel aan Monseigneur Van Beek af te dragen.

Hiertoe werd in beginsel besloten. Men zou 's avonds in de kerk de gevoelens van de ingezetenen peilen. De commissie stond in dezen voor een moeilijk geval. De kerk was immers uit vrijwillige bijdragen gebouwd. De commissie vroeg zich af, of ze tot inwilliging van het gevraagde bevoegd was. Bij acclamatie werd besloten een afschrift van het contract der "N.V. tot het bouwen van een kerk" aan pastoor Van de Zande mee te geven. Om het voorgaande af te handelen liep de kerk vol met de betrokken ingezetenen. Ook hun vrouwen, die niet geïnviteerd waren. Maar men weet toch dat vrouwen hun zegje willen.

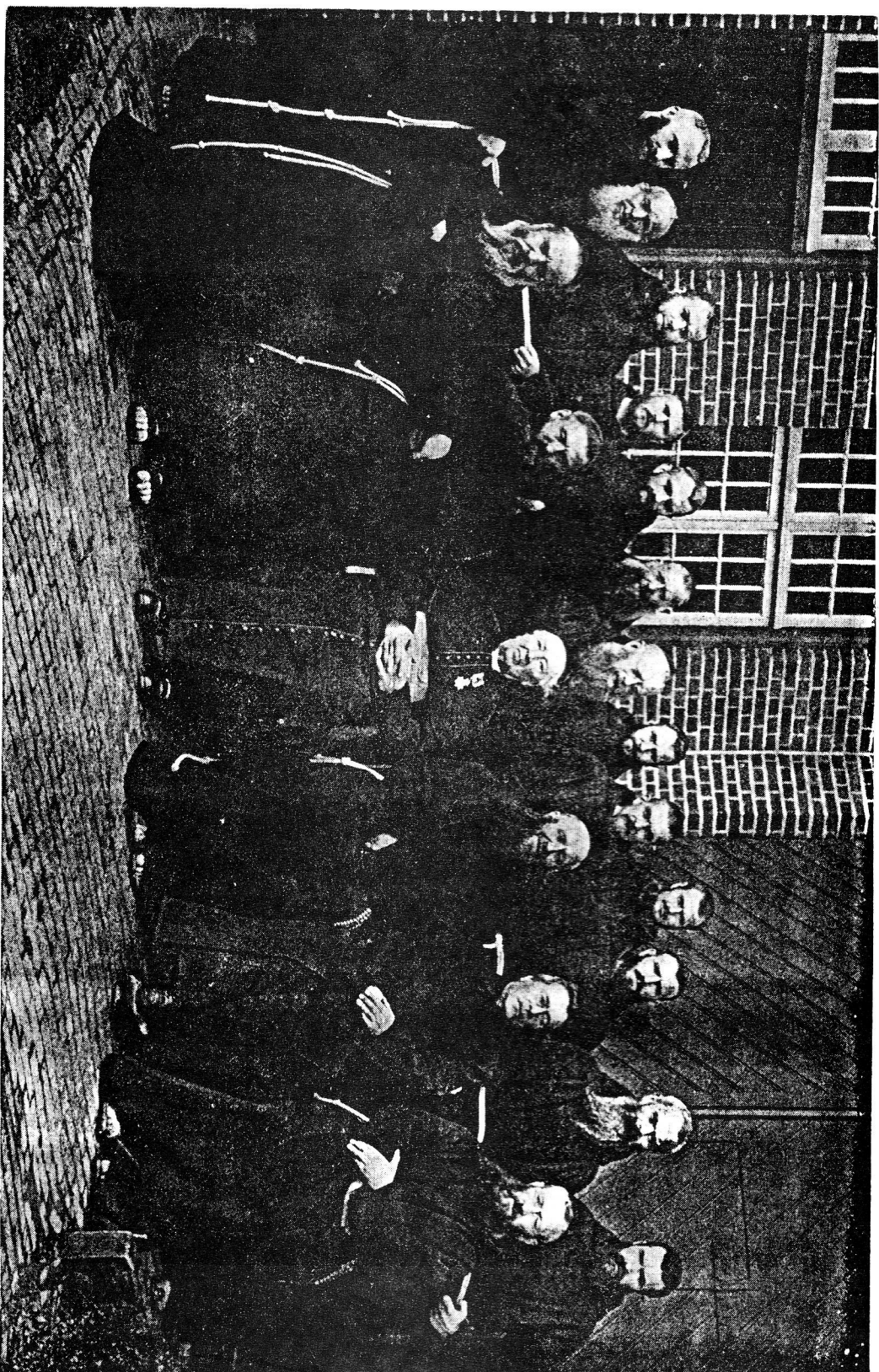
In de kerk ging het niet van een leien dakje. Toevallig had er die dag een huwelijk plaats gevonden, waarvan een der partijen "ongesteld" was geworden, waardoor het huwelijk niet op het raadhuis plaats kon vinden.

Zes personen uit Woensdrecht waren als getuigen opgetreden en verkeerden in kennelijke staat.

In de kerk gedroegen zij zich beneden elk peil. Ze scholden de pastoor uit voor een bedrieger en sloegen taal uit, die niet voor herhaling vatbaar is. Een oudere vrouw ging voor de pastoor staan en riep uit:

"Mijnheer pastoor Van de Zande, als ge ons durft te vernieuken! (bedriegen)." En ze stak dreigend haar vinger op. Een andere vrouw zei: "Er moet zo spoedig mogelijk een pastoor naar Woensdrecht komen, want we zijn al een tijdje getrouwd, doch alleen maar voor de wet!"

Een der dronkelappen sloeg in de kerk een stoel kapot en verdween lallend naar buiten.

Het Klooster van de Paters Capucijnen te Rilland. De kloosterbevolking in november 1911: de foto werd genomen na de begrafenis van pater Archangelus van Macharen op 7 november 1911.

Van l.n.r.: staande: pater accursius van Veghel(gardiaan in Breda), Br. Guido van Bavel, Pater Gaudentius van Overassel, P. Paulinus van Gemert, P. Raphaël van Oudenrijn, P. Leonardus van Lierop, P. Marianus van St. Michielsgestel, P. Arsenius van Arnhem, Br. Sicaardus van Zevenbergischen Hoek, Br. Sixtus van Alphen, Fr. Engelmundus van Riethoven, en Br. Gabriël van Goirle, Br. Ephrem van Geertruidenberg; Zittend: P. Philippus van Asten, P. Dionysius van Tilburg, Mgr. J.P.A. van Mens (oud-pastoor van Woensdrecht, tot 1911 deken van Bergen op Zoom, overl. 1916) P. Paschalis van Meir, J.E. Middelaer (pastoor van Woensdrecht) en P. Seraphinus van Valkenswaard.

De pastoor had het er niet op. Het zweet gutste hem van het aangezicht bij het trachten de mensen te overtuigen, doch enkelen waren nog niet over te halen.

Afgemat verliet de pastoor na de vergadering de kerk en ging met secretaris Dietvors naar diens woning. De pastoor was zo moe, dat het spreken hem moeilijk viel. Men vreesde dat de pastoor iets zou overkomen. Doch na wat eten en drinken verbeterde zijn toestand.

Hij ging in Hoogerheide op de pastorie slapen en kwam de volgende dag terug naar Woensdrecht om het stuk van onderwerping en het notarieel afschrift van de acte van vennootschap af te halen.

In Woensdrecht werd hij nog wat uitgescholden, want argwaan laat zich moeilijk verdringen. De toestand te Woensdrecht was erger dan hij verwacht had. Het moest dringend veranderen.

De zaak ging zo nog wat voort. Intussen overleed de bisschop, Monseigneur Van Beek, die de Zeereerwaarde Heer Van Mens al als pastoor had aangewezen.

Op 24 oktober 1884 liet men weten, dat op zondag 26 oktober a.s. om 2 uur de hoofden van de gezinnen die na de scheiding tot Woensdrecht gingen behoren, aanwezig zouden zijn bij de kerk. Op zaterdag 25 oktober kwam de brief aan. Aanstonds maakte zich een grote vreugde van de menigte meester. Tafels werden uit de cafés naar buiten gehaald en voorzien van drank. Men danste en sprong en verhaalde van alle ellende en tegenspoed, die ze hadden ondervonden. De commissie, enige weken daarvoor nog vervloekt en verguisd, werd in alle toonaarden toegezongen van: "Zonder commissie kunnen wij

niet leven, zonder commissie kunnen wij niet zijn." Niets is immers zo veranderlijk als de gunst van het volk.

's Zondags toog men in groten getale naar de kerk en voor de deur staande zei pastoor Van Mens: "Komt vrienden, we zullen de kerk eens gaan openen." Hij stak de sleutel om hoog en plaatste hem daarna in het slot. Hij draaide de deur open en ging op de drempel staan. Hij riep: "Komt naar voren vrienden. Ge moet van mij niet bang zijn." En zij die er altijd zo'n groot woord over hadden gehad, kwamen schoorvoetend naderbij, als waren ze van Gods hand geraakt. Misschien konden ze het nog niet geloven.

Toen begon de deservitor (assistent-waarnemer) Van Mens te spreken: "Ge hebt wel een kerk gebouwd, maar geen altaar, geen preekstoel, geen communiebank en geen biechtstoel. Veronderstel eens dat ge een pastoor zoudt krijgen, dan ontbreekt nog een woning. Zijt ge er ook zeker van dat een pastoor de kost kan verdienen, want een pastoor kan niet bestaan van pap en aardappelen. Kunt gij al die kosten bestrijden? Morgen kom ik terug en zal een intekenlijst neerleggen bij de weduwe P. Melsen. Ik nodig U zonder onderscheid uit om te komen intekenen om de pastorie en toren te bouwen." De intekening bracht tussen de 1700 en 1800 gulden op.

DE VOORLOPIGE PAROCHIE

Op 29 oktober 1884 ging de vicaris capitulaar aanstonds over tot oprichting en benoeming van de deservitor, de Zeereerwaarde Heer Van Mens der voorlopige parochie van de H. Jozef te Woensdrecht. Tevens stichtte hij er een openbare kapel, aan de H. Jozef toegewijd, en schonk de deservitor alle pastorale rechten.

Op 31 oktober 1884 werd de kapel door de deservitor ingezegend. Daar Woensdrecht volgens de voorlopige scheiding 740 zielen had, was de kerk door hen en nieuwsgierigen druk bezet. Woensdrecht had in tegenstelling tot voor de 80-jarige oorlog wel veel bewoond parochiegebied prijs moeten geven, o.a. Nederheide-Oost ging naar Hoogerheide.

DE KANONIEKE OPRICHTING DER PAROCHIE VAN

DE H. JOSEPH TE WOENSDRECHT

Na een jaar van moeilijkheden kwam eindelijk het uur der redding, waarnaar ze zo vurig hadden verlangd en waarvoor ze zoveel hadden gebeden. Op 30 oktober 1885 werd de parochie kanoniek gevestigd en werd de betreffende brief van Monseigneur P. Leijten, bisschop van Breda, ontvangen. Op 1 november 1885 werd deze in Hoogerheide én in Woensdrecht van de kansel voorgelezen.

NIEUW KERKHOF

Pieter Jan Jacobs gaf in 1903 te kennen dat hij van plan was een akker te kopen en deze aan de kerk te geven om deze in te richten als R.K. begraafplaats. Maar ook, dat hij echter daarop twee eigen graven zou hebben: één voor zijn overleden schoonvader (die later opgegraven zou worden bij de Stompe Toren) en voor zijn schoonmoeder. Het tweede voor hemzelf en zijn vrouw Maria, Catharina Jacobs. De pastoor is in persoon naar de bisschop geweest om hem dit te vragen, zoals hij "zegt" bij "deze" te getuigen. Monseigneur P. Leijten heeft dit toegestaan, hetgeen Pieter Jan is medege-deeld.

Hoewel de acte van schenking luidt:"zonder enige lasten", had hij dus recht op twee eigen graven.

BESLUIT

Dit was een brok geschiedenis over Woensdrecht, voornamelijk kerkgeschiedenis. De inwoners van Woensdrecht waren geen schismatieken, maar doorduwens, zoals men er nu ook nodig heeft, want de kerk is in gevaar. Wat is er op deze geschiedenis van toepassing, vooral als men de verwoesting van de kerk in de tweede wereldoorlog er ook nog bij neemt?

MULTATULI (veel heb ik geleden) ?

of

MILLE PERICULIS SUPERSUM (duizend gevaren ben ik te boven gekomen) ?

Ik denk van beide!

De grond van Woensdrecht is bijna heilig, als men dat zo noemen mag.

Generatie na generatie heeft hier gedurende eeuwen gewerkt, liefgehad en gebeden, is er gelukkig en soms ongelukkig geweest. Maar zij hebben het nooit opgegeven. Geeft gij nu Uw kerk niet op!

Getroost U nu veel inspanningen zoals Uw voorgangers, dan zal Uw kerk behouden blijven.

A.J. Pijnen.

VERKLARINGEN

Gr. = Grooten = 12 penningen
 R.G.= Rijnse Gulden = Goudgulden
 G.D.= Goudgulden = Rijnse Gulden
 Pr. = Priester

GERAADPLEEGDE WERKEN EN DOCUMENTATIE

1. Mertens en Torfs: "De geschiedenis van Antwerpen"
 J.P. van Dieren en Co, Antwerpen
 1845.
2. J.B. Krüger : "De parochiën in het Bisdom
 Breda" (4 delen).
 Deel 3. Jan A.G. Juten, Bergen
 op Zoom. Oorspronkelijk 1872-78.
3. : "Het handschrift Dietvors". Par-
 ticulier bezit. Postschrift 1924.
4. : "Memoriaal parochie Hoogerheide
 en parochie Woensdrecht". 19e en
 20e eeuws.
5. : "G.P. Encyclopedie", Amsterdam 1968.
6. W.A. van Ham : "Langs Schelde en Eendracht".
 Ghulden Roos, 1975
7. W.A. van Ham : "Schelde en Rijn verbonden".
 brochure, september 1975
8. G.C.A. Juten : "De Parochie Woensdrecht", 1930
9. Kramer : "Latijns Woordenboek",
 Van Goor en Zonen, Den Haag 1971.
10. H.P.M. Verlinden: "Geschiedenis van het klooster
 te Huijbergen".
 Bergen op Zoom, 1906.
11. W.A. van Ham : "Inventaris van de Raad- en Re-
 kenkamer". Inleiding Woensdrecht.
 Gemeentearchief te Bergen op Zoom.

12. : "Consilium De Beke"
Taxandria 1923, blz. 182 - 185.
13. Dr.W.F.J.Nuyens : "Geschiedenis der Nederlandse
Beroerten". C.L. van Langenhuij-
sen, Amsterdam, 1866 (4 delen).
Werken Rogier (eigendom J. van
Hal, Huijbergen)
14. C. Dekker : "Zuid-Beveland. Historische
Geografie".
Van Gorcum en Cie, Assen 1971.
15. Gasper Geerts : "Berendrecht in West-Brabant"
Thema-uitgave Polderheem,
Stabroek 1982.
16. : "Memoriaal Melis Bleck".(copie)
Eigen bezit. Gedeeltelijke verta-
ling ervan in Ghulden Roos,
(1955) door Korneel Slootmans.
17. : Ongenummerd stuk uit het oud
archief van Woensdrecht ± 1820.
18. A, Huizinga : Encyclopedie van Namen".(blz.59)
A.J.G. Strengholt, Amsterdam 1955.
19. J.B. van Loon : "Water en Waternamen in West-
brabants Zuidwesthoek".
Amsterdam, 1965
20. : "Copieën van kaarten van Moyses".
Fam. Adan en Sgrooten.
21. : "Memo H. Blasius".
Bescheiden Parochie H. Jozef,
Woensdrecht.
22. : Copie van een Acte uit het Rijks-
archief te Antwerpen i.v.m.
Pastoor Van de Wiele uit Ossen-
drecht.

22. : "Inventaris van de Raad- en Rekenkamer". Gemeente-archief te Bergen op Zoom. Inventarisno. 2517, betreffende de kapel te Hoogerheide en Barend Hussaart om 1709.

Behoudens een accoordverklaring van de schrijver is nadruk of copiëren van het geheel of een gedeelte ervan - in welke vorm dan ook - verboden.

Bij toegestane overname zullen de begunstigten alle verantwoordelijkheden mede moeten overnemen.

Hoogerheide, 22 oktober 1984

A.J. Pijnen.

ADDENDUM

H. Blasius.

Op 7 november 1886 werd op verzoek van de pastoor en door de bemiddeling van de bisschop aan de kerk van de H. Joseph te Woensdrecht een bijzondere gunst geschonken: een volle aflaat in het octaaf van de H. Blasius te winnen op beslissing van Paus Leo XIII.

Het octaaf ging in op het feest van de H. Blasius, 3 februari.

Wie was nu de H. Blasius?

Deze was de Heilige Bisschop van Sebaste en martelaar, die in het jaar 316 onder Lucinus werd ter dood gebracht. Van hem wordt verhaald, dat hij een kind, dat een doorn in de keel had, wonderdadig heeft genezen.

Daarom wordt zijn hulp ingeroepen tegen de keelziekten. In Woensdrecht kan men de Blasiuszegen krijgen.

In België is hij ook wel de patroon der muzikanten. Of hij iets met muziek te maken had, weet ik niet. In Woensdrecht blies hij echter goed in de bus. Volgens pastoor Van Mens nam de devotie van jaar tot jaar toe. In 1890 kwamen er al meer dan 6000 mensen de zegen ontvangen en bedroeg de opbrengst f 248,--. Een heel bedrag als men bedenkt, dat het in die tijd veel "centenwerk" was.

In 1893 bedroeg het offergeld al f 381,57. De Broederschap van de H. Blasius telde in 1900 al 2414 leden. Voor het merendeel waren dat mensen van buiten de parochie.

Het octaaf van de H. Blasius was min of meer een schot in de roos. Van heinde en ver kwam men er naar toe.

Of het kille voorjaar de keelziekten in de hand werkte en of de H. Blasius werkelijk tussnebeide kwam, ik weet het niet. De H. Cornelius van Hoogerheide, hoe heilig ook, moest er onderdoor! In 1926 ontving men op de eerste dag f 549,78, alleen al aan plaatsengeld en kaarsen. Hiervoor bedankte de pastoor de H. Blasius hartelijk. Men zou het zelfs voor minder gedaan hebben. Maar alle gekheid op een stokje. De parochie gedijde, mede door het toedoen van de Blasiuszegen, bijzonder goed, en de vrij kleine kerk was qua interieur een juweel.

En wie van de ouderen heeft geen herinnering aan al die kramen, waar ondanks koude of regen bijna uitsluitend sinaasappelen werden verkocht. Dat was al een wonder op zich. Denk het U eens in: bij vrieskou in een sinaasappel bijten. Brr en toch!

Langzaam maar zeker is de devotie afgenomen en raakte het ook met de kramen gedaan. De geneesmiddelen hebben de H. Blasius concurrentie aangedaan, zoals het kunstmest de H. Missen voor de vruchten der aarde.

Zijn we daardoor echt sterker en gezonder geworden? Nee! En de vereerde Heiligen hebben geen grond en atmosfeer verpest, geen atoomcrisis teweeggebracht. De mensen zijn er materieel rijker op geworden maar geestelijk en medemenselijk armer. Ik geloof dat wij Heiligen nodig hebben, opdat iets van hen op ons afstrale.

NASCHRIFT

De geschiedenis van onze streek heeft altijd mijn belangstelling gehad. Dat Woensdrecht daarbij veel aandacht kreeg, is een feit. Woensdrecht was in het verleden, met Hildernisse en Ossendrecht, een van de belangrij-

ste plaatsen van "Het Zuidkwartier". Dat het "dorp" nu in verhouding kleiner is dan eeuwen geleden doet niets af aan de historische belangrijkheid van de oude Heerlijkheid Woensdrecht. De naam van de huidige gemeente "Woensdrecht" is mijns inziens dan ook heel terecht. De andere voormalige heerlijkheden Hildernisse, Zuidgeest, Hinkelnoord en Hoogerheide zijn er immers bijgevoegd. Dit is geen chauvinisme maar een historische waarheid.

Al is dit slechts een historische verhandeling in vogelvlucht, moge deze de lezer toch enige aangename uren leesgenot bezorgen.

Tot slot mijn hartelijke dank aan de Zeereerwaarde Pater Louis Vercammen die het Oud-Latijnse "Consilium de Beke" belangeloos in het Nederlands heeft vertaald.

Hoogerheide, oktober 1984

A.J. Pijnen.

PUTTE IN OUDE WEGEN

Bij het verklaren van de namen van de wegen in Putte hebben wij gebruik gemaakt van de volgende kaarten:

1. De hedendaagse kaart van Putte
2. De kaart, behorende bij de wegenlegger van 1878
3. De kaart van 1782 van H. Adan, afgedrukt in het Moretusboek van S.B.B.
4. De kaart van H. Adan ook uit het Moretusboek
5. De kaart behorende bij het cijnsregister van 1760.
6. De kaart van J.B. Adan uit het Gem. Arch. van Bergen op Zoom uit de 18e eeuw.

Ter verduidelijking is een kaartje van de wegen in Putte bijgevoegd; de cijfers duiden de besproken wegen aan.

DE OUDE POSTBAAN

No. 24 op het kaartje, loopt van de kruising Postbaan-Bosweg naar de kruising Verbindingsdreef - Weg van Roosendaal naar Putte. Aangezien deze weg aansluiting geeft op de Weg van Roosendaal naar Putte (wij zouden eerder zeggen Weg van Putte naar Roosendaal) is het duidelijk dat dit van oudsher een belangrijke verbinding was; een postweg.

Op de kaart van 1782 staat hij al als Postbaan van Roosendaal naar Willemstad. Op de kaart van Tirion uit 1739 staat hij ook al, zoals wij reeds bij de Bosweg vermeldden. Het recreatiecentrum "Hazenduinen" grenst met zijn oostkant aan deze weg.

DE POSTBAAN

No. 25 op het kaartje, loopt van de Antwerpsestraat naar de kruising Bosweg - Oude Postbaan. Op de kaart van 1771 staat hij al genoemd als Postbaan. Zij maakt deel uit van de hiervoor genoemde route naar Roosendaal.

Op de kaart van 1782 is aan het begin van de Postbaan een verhoging in het landschap getekend; aan de noordzijde. Tegenwoordig ligt hier nog een wat verwilderd gebiedje zonder bebouwing.

DE PUTSEWEG

No. 26 op het kaartje, loopt van de kruising Antwerpsestraat - Koppelstraat naar de grens met Ossendrecht. Bij de reconstructie van de Putseweg in 1977, toen begonnen werd met de aanleg van het fietspad, is het voormalige cafeetje, dat op die grens stond, ten behoeve van de wegaanleg afgebroken.

De berk, die bij dat cafeetje stond, is gespaard gebleven en staat nu op een speciaal aangelegd heuveltje. Voor de 2e W.O. is deze belangrijke verbinding gasfalteerd.

Op het eind van de 19e eeuw heeft men een bestrating met kinderkopjes uitgevoerd. (Vandaar dat men in de volksmond spreekt van de "Putse Steene").

Dit werk werd uitgevoerd door de stratenmakers Hoeks uit Hoogerheide. Ze bleven daarvoor de hele week in de kost tegenover de Marechausseekazerne, omdat het dagelijks heen en weer gaan naar Hoogerheide te tijdrovend was!

DE TWEEDE VERDELINGSWEG

No. 27 op het kaartje, loopt van de Heerenbaan in oostelijke richting het bos in tot aan het grondgebied van Van Thillo. Zie verder weg no. 8, Eerste Verdelingsweg, Tijding 1984 - 1.

DE VERBINDINGSDREEF

No. 28 op het kaartje, loopt van de kruising Heerenbaan -

Vroeger kon men nog poseren op de "Putsesteenweg"
Op de foto de heren Rommens en Leijten.

Noordweg naar de Oude Postbaan. Op de kaart van 1782 is hij al getekend. Zij vormt een verbinding tussen de Weg van Roosendaal naar Putteen de Heerenbaan.

Via de Noordweg of de Krommeweg komt men bij de Kerkstraat of Zoekweg waaraan het vroegere oude Putte gelegen was. Het was in de tijd van het oude Putte kennelijk een belangrijke verbinding. Dit blijkt ook wel uit het feit dat er op de kaart van 1782 een (niet leesbare) aanduiding (naam?) bij staat.

DE VIJVERDREEF

No. 29 op het kaartje, loopt van de Huiskensdreef naar de grens met België. Zij loopt geheel op particulier terrein en is dus niet toegankelijk. Op de kaart van Tirion is ter plaatse water aangegeven met een afloop in de richting van de Kabeljouw (tussen Ossendrecht en Zandvliet). Ook nu nog is het gebied laag en vochtig. De dreef zal aan deze "vijver" haar naam ontleenen.

DE WEG NAAR KALMTHOUT

No. 30 op het kaartje, maakt deel uit van de Molenbergse Dreef.

Zie aldaar in Tijding 1984 - 3.

DE WEG VAN ROOSEDAAL NAAR PUTTE

No. 31 op het kaartje, loopt van de Oude Postbaan naar de grensovergang met België. (Paalberg).

Zie hiervoor Oude Postbaan in dit nummer.

DE ZANDDREEF

No. 32 op het kaartje, loop van de Bosweg in noord-oostelijke richting het bos in.

Op de hedendaagse kaart van Putte wordt zij ten onrechte Molenbergsedreef genoemd. Op de kaart van 1878 wordt zij met name genoemd. Op het ogenblik is het nog steeds een onverharde weg, wat de naam verklaart. Een straatnaambordje ontbreekt.

DE ZOEKWEG, OF KERKSTRAAT

No. 33 op het kaartje, loopt van de Antwerpsestraat in zuidwestelijke richting het bos in naar het gebied van de zogenaamde Koude Heide.

Op de kaart van 1771 is alleen sprake van Kerkstraat (zie aldaar) en niet van Zoekweg. Op de kaart van 1878 verschijnt de naam Zoekweg. Het toponiem Zoek komt wel vaker voor. Er is bijvoorbeeld in Schijf een Zoekseweg. Deze loopt van de kerk in de richting van een ven, genaamd Oude Zoek. Verband met Zak of Zonk (laagte) is zeer waarschijnlijk. Dat er in de omgeving van de Kerkstraat of Zoekweg ook een zonk gelegen heeft is aannemelijk, maar niet meer aan te tonen. In dit verband is het opmerkelijk dat aan beide zijden langs de Zoekweg landbouwgronden, die vocht nodig hebben, liggen, midden tussen het bos. Verband met het werkwoord zoeken lijkt zeer onwaarschijnlijk. Wij vermoeden dat de bewoners rond de kerk van het oude Putte (voor de 80-jarige oorlog 1568 - 1648) langs deze weg water konden halen.

In het Middelnederlands Woordenboek vinden we: soeker = zoekhaak, puthaak en soe = goot, straatgoot, wat ook in de richting van put of waterloop kan wijzen. Dat op de oudste kaart sprake is van Kerkstraat en op de jongere van Zoekweg vindt misschien zijn verklaring in het gegeven dat de eventuele "zonk" nog bestond, toen de kerk al lang verdwenen was en nauwelijks meer in de herinnering voortleefde.

Met deze Zoekweg zijn we aan het eind gekomen van het zoeken naar de verklaringen voor de namen van oude wegen in Putte.

Hoogerheide, februari 1985

Werkgroep Toponomie.

Kroniek: Wat verdween en verscheen.

Bij het naspeuren van veranderingen ten behoeve van het verklaren van namen van wegen viel het ons op hoe vaak er onzekerheid bestond omtrent de datum of het jaar waarop of waarin bepaalde wijzigingen in het recente verleden hadden plaats gevonden; we vergeten blijkbaar snel.

Daarom lijkt het ons goed regelmatig een Kroniek te laten verschijnen waarin we de veranderingen in onze Zuidwesthoek, vooral op het gebied van wegeaanleg en bouw- en sloopectiviteiten e.d. vastleggen.

Van deze gegevens kan in latere jaren gebruik gemaakt worden, immers, het heden is morgen geschiedenis geworden.

We willen deze kroniek publiceren onder de titel:

"WAT VERDWEEN EN VERSCHEEN"

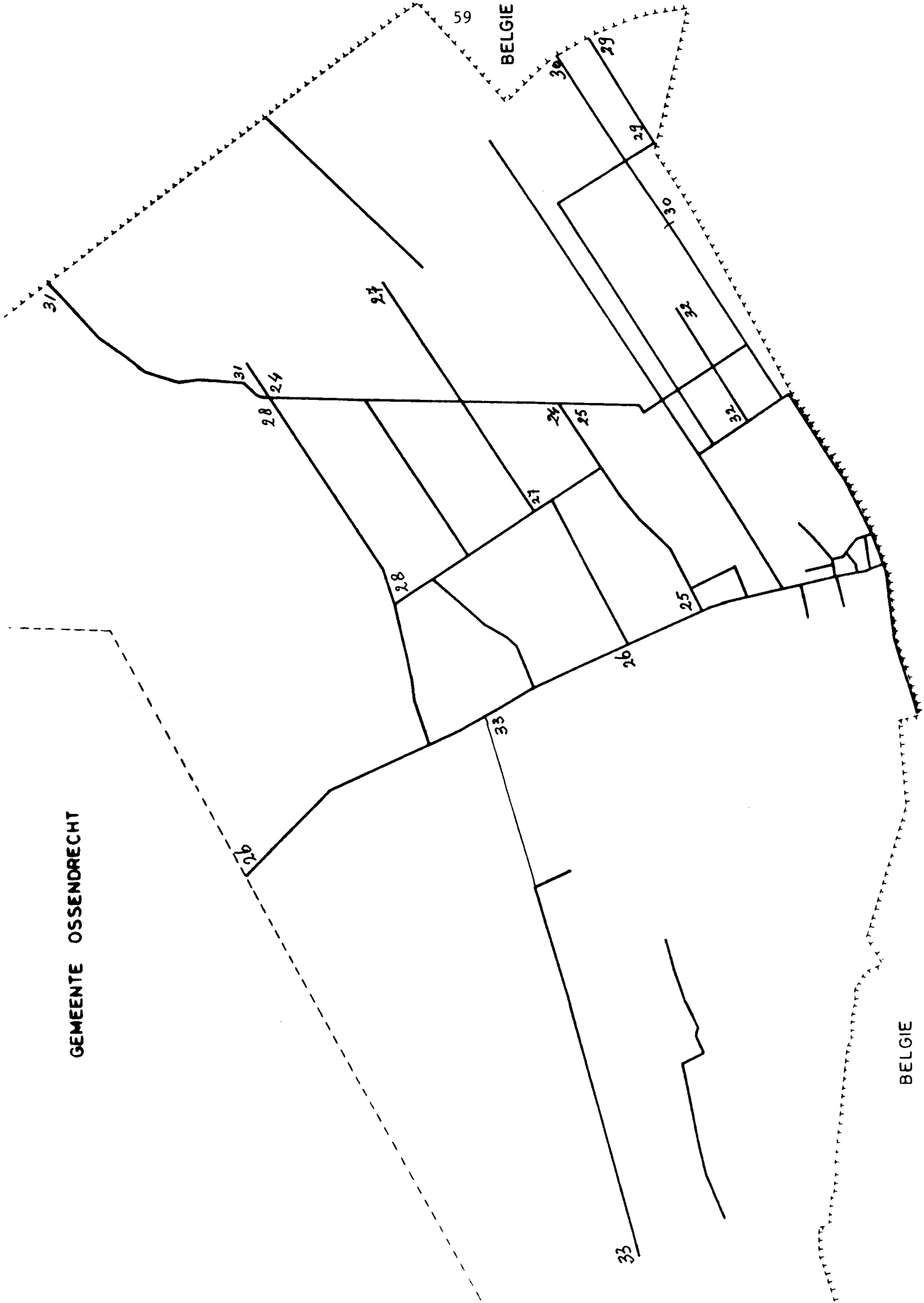
Tevens doen we een beroep op onze leden in de Zuidwesthoek om ons veranderingen die aan onze aandacht ontsnapt zijn, mee te delen.

Gaarne zouden we deze kroniek beginnen tegelijk met de oprichting van onze kring in 1977.

GEMEENTE OSSENDRECHT

BELGIE

BELGIE

Een foto van Putte aan de grens.
 De grenspaal rechts op de foto is later verhuisd naar de
 overzijde van de straat. Deze prentbriefkaart droeg een post-
 stempel uit 1915.
 Zij komt uit de verzameling van de gemeente Putte.

**OPHEFFING VAN GEMEENTEN:
GEEN NIEUWS ONDER DE ZON**

De laatste tijd verschijnen regelmatig berichten over opheffing van kleine gemeenten. In de Zuid-Westhoek worden daarin met name genoemd: Huijbergen, Putte en Ossendrecht. In dit artikel wil ik vooral de aandacht op Putte richten. Deze gemeenschap kreeg in de loop van de vorige en deze eeuw meer dan eens met dit bijltje te hakken.

Een eerste poging is bekend uit uit 1816. België en Nederland vormden vanaf 1815 tot 1830 één koninkrijk en de huidige rijksgrens op het grondgebied van Putte was in die tijd provinciegrens tussen Noord-Brabant en Antwerpen. Het gemeentebestuur van Putte hoorde in 1816 dat er plannen bestonden tot samenvoeging van Putte met twee gemeenten aan de overzijde van de grens. Putte zou daar in opgaan. Het gemeentebestuur diende een rekest in bij de koning, die toen in Brussel zetelde. In dat verzoekschrift vroeg Putte om zelfstandig te mogen blijven en tevens om de gemeente te mogen vergroten met het bebouwde gedeelte aan de overkant van de grens. De koning ging hier niet op in en alles bleef bij de bestaande toestand. 1)

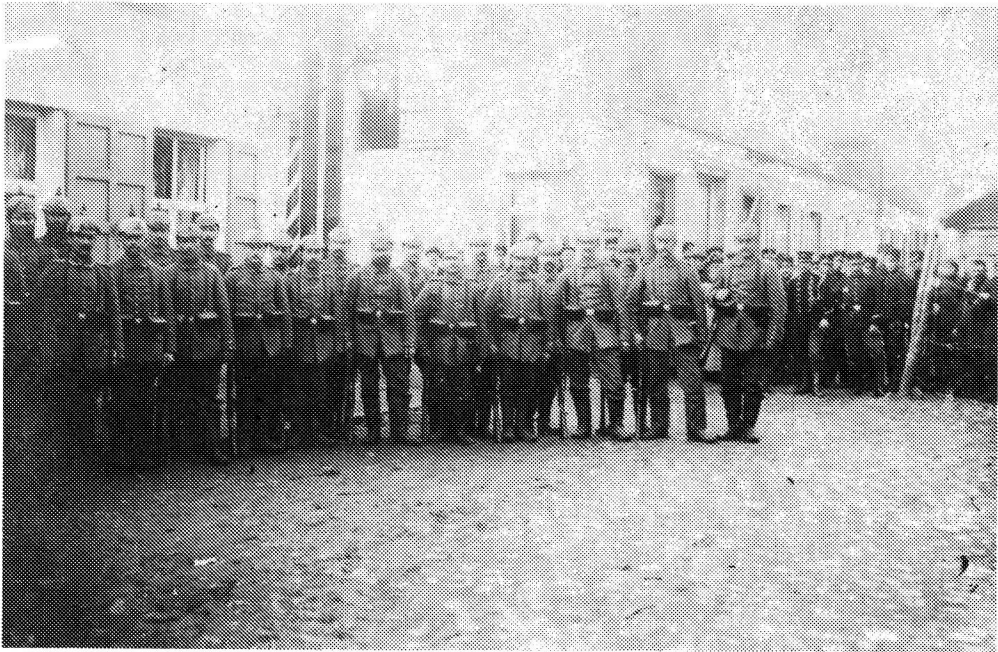
De beide provinciale besturen kwamen in 1825 in Putte bijeen met de gemeentebesturen, gelegen aan beide zijden van de grens. Men wilde komen tot een betere grenscheidings tusschen Noord-Brabant en de provincie Antwerpen. Weer kwam het bebouwde gebied rondom de huidige grensovergang ter sprake. Men werd het grotendeels eens over de vorming van één gemeente voor dat gebied en tevens wilde men dan het Noordbrabantse deel bij de pro-

Belgisch Putte, gezien vanaf de grens.
 Links vooraan de grenspaal, die later verhuisde naar de rechterzijde van de straat. De originele prentbriefkaart droeg een poststempel van 1915. Zij komt uit de verzameling van de gemeente Putte.

Het maken van een foto bracht in 1915 nog veel mensen de straat op, zoals overduidelijk blijkt uit dit voorbeeld. De foto is genomen vanaf de grens met zicht op Belgisch Putte. Zij komt uit de verzameling van de gemeente Putte.

Soldaten, opgesteld aan de grens in Putte. Nog net rechts is een gedeelte van de grensversperring, die tijdens de eerste wereldoorlog was aangebracht, te zien. De foto is genomen vanaf de Belgische zijde van de grens. Ze komt uit de verzameling van de gemeente Putte.

Een oude ansicht van Putte aan de grens. In de tijd dat deze ansicht werd vervaardigd, mocht aan de voorzijde nog tekst voorkomen. De foto komt uit de verzameling van de gemeente Putte.

vincie Antwerpen voegen. Maar vooral van de zijde van het kadaster rezen bezwaren en uiteindelijk bleef alles bij de bestaande toestand. 2)

Het provinciaal bestuur van Noord-Brabant opperde in 1828 een nieuw plan: Laten we Putte samenvoegen met één van de naburige Noordbrabantse gemeenten. Het Putse gemeentebestuur bracht bezwaren in, waarbij vooral de grote afstand tot naburige gemeenten werd benadrukt. Putte verkoos "een gemeente op zichzelf" te blijven en alles bleef bij de bestaande toestand. 3)

Tussen 1846 en 1853 viel een volgend plan tot herindeling in de Putse brievenbus. Het plan voorzag in een samenvoeging van Putte met Ossendrecht. Een kommissie van ingezetenen was het roerend eens met het gemeentebestuur: Dat nooit! Ossendrecht was een half uur gaans verwijderd. (In die tijd werden de afstanden nog graag in loopafstanden uitgedrukt) De inwoners van beide gebieden stonden geheel vreemd tegenover elkaar en bovendien had Putte, dat met een hoek in de provincie Antwerpen lag, een streng politietoezicht nodig. Dat kon nooit vanuit Ossendrecht. Tenslotte was de financiële positie van Putte gunstiger. Men wilde niet graag bijdragen in de schuldenlast van Ossendrecht. Het eind van het liedje was dat alles bij de bestaande toestand bleef. 4)

In de periode 1930 - 1935 deed het provinciaal bestuur opnieuw verwoede pogingen om Putte ergens bij te voegen. Twee varianten kwamen daarbij naar voren: Samenvoeging met Ossendrecht, welke oplossing de grootste voorkeur genoot bij de provincie, of samensmelting van Huijbergen, Woensdrecht, Ossendrecht en Putte tot één gemeente.

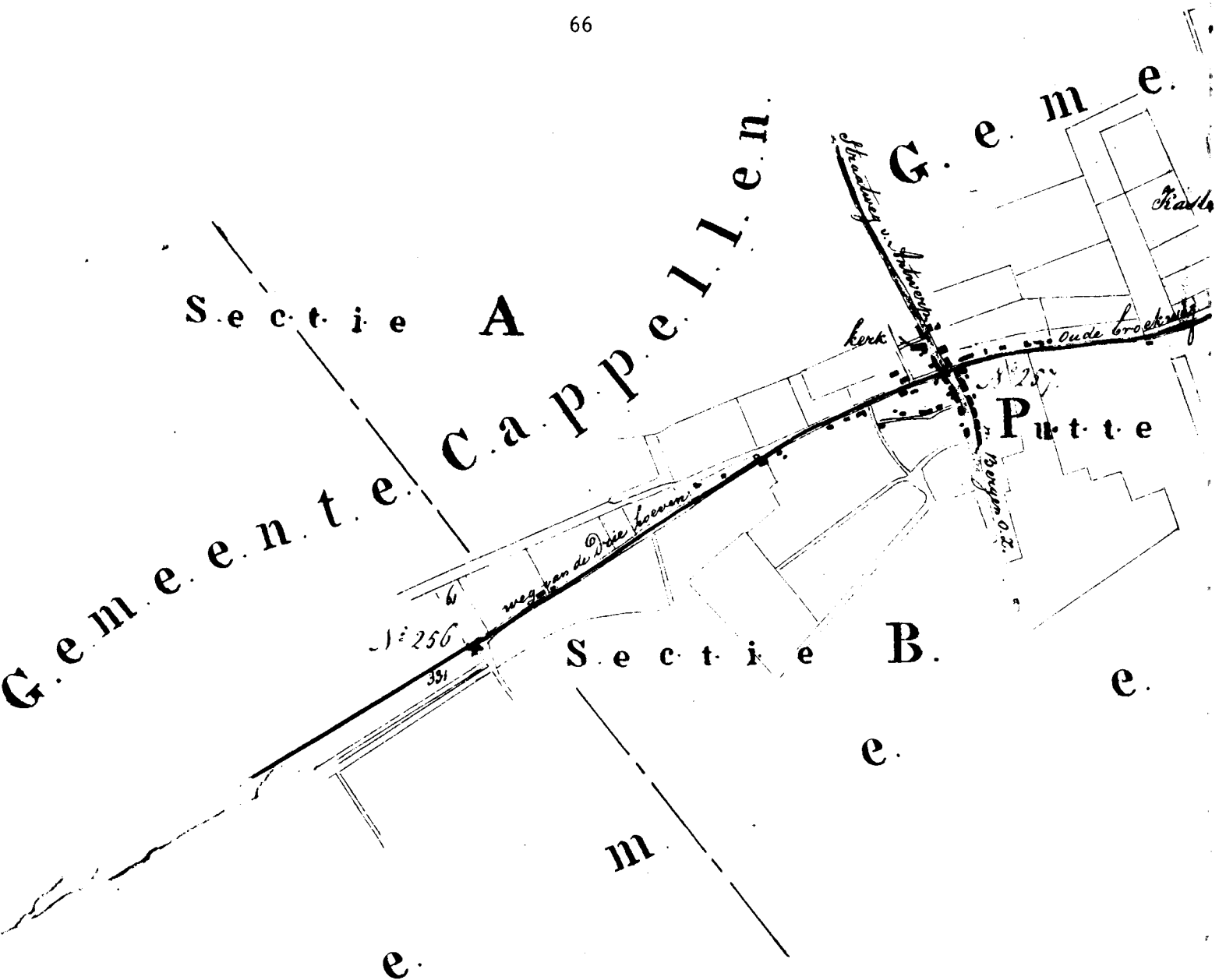

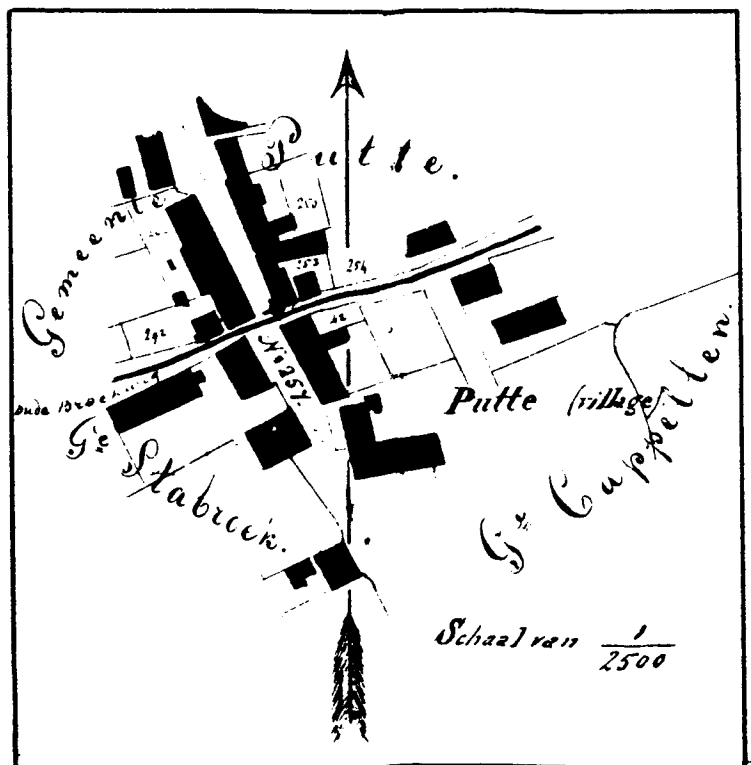
Een foto van Putte aan de grens.
 Let U ook eens op de fraaie wegwijzer aan de rechterzijde.
 Deze prentbriefkaart, uit de fotoverzameling van de gemeente
 Putte, was door de post gestempeld in 1903

Deze foto van Putte aan de grens, uit de fotoverzameling
 van de gemeente Putte was gestempeld in augustus 1929.
 Nu zou een dergelijke foto alleen nog op een autoloze zondag
 kunnen worden gemaakt.

G.

Douanekantoor, Putte NB.

Deze prentbriefkaart geeft nog slagbomen te zien aan de grens in Putte. De foto is omstreeks 1950 gemaakt. Op het origineel uit de verzameling van de gemeente Putte, zit een poststempel van 1952. Het origineel is aanwezig in de fotoverzameling van van de gemeente Putte.

Putte aan de grens vóór de tweede wereldoorlog. Typisch is de grenspaal rechts, die later naar de overzijde is verhuisd.

Met dit laatste plan kon de raad van Putte nog wel een beetje vrede hebben, maar met het eerste niet. In die tijd trad met name wethouder Wijnings sterk op de voorgrond als spreekbuis van de gemeente Putte. Overigens kwamen in deze periode geen nieuwe argumenten tegen opheffing naar voren en weer bleef alles bij de bestaande toestand. 5)

Vanaf 1969 kwam een nieuwe concentratiebui aanzeilen, welke was ontstaan op het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Met 23 andere gemeenten in Noord-Brabant ontsnapte Putte aan deze bui, maar in de laatste maanden is de bui opnieuw aan de horizon verschenen. 6)
Zal ook nu alles bij de bestaande toestand blijven?
De toekomst zal het leren.

Ossendrecht, februari 1985

G.J. van Donschot.

NOTEN:

N.B. Alle gegevens zijn ontleend aan het gemeente-archief van Putte, tenzij anders vermeld.

Gebruikte afkortingen:

C.B. = Correspondentieregister van de burgemeester.

R.R. = Resolutie van de Raad.

1. C.B. 24 - 9 - 1816, 14 - 12 - 1816.
2. R.R. 20 - 6 - 1825
3. R.R. 30 - 1 - 1829
4. R.R. 3 - 6 - 1846 en 17 - 1 - 1853.
5. R.R. 17 - 3 - 1930, 13 - 11 - 1934. 2 - 4 - 1935,
4 - 2 - 1936.
6. Zie bijv. Dagblad "De Stem", 29 - 11 - 1969 en
"Brabants Nieuwsblad", 24 - 11 - 1984.

**BEDRIJVEN DIE ONZE KRINGEN EEN WARM HART TOEDRAGEN
(NAAR OPGAVE PER 15 MAART 1985)**

Assurantiebedrijf Rennen BV
Raadhuisstraat 23, Hoogerheide.

Assurantiekantoor A. Goossens en Zoon
Antwerpsestraatweg 20 - Platengastraat 2
Hoogerheide.

Bloemenhuis Felix Verbeek
Raadhuisstraat 36, Hoogerheide.

Groffen Woninginrichting
Dorpsstraat 80, Woensdrecht.

Rabobank Hoogerheide
Raadhuisstraat, Hoogerheide.

Rabobank Ossendrecht
Dorpsstraat, Ossendrecht

P. Soffers Aannemingsbedrijf
Raadhuisstraat 95, Hoogerheide.

Op de voorplaat een fragment van de
kaart van Jacop van Deventer,
cartograaf 1512 - 1575, gecopieerd
met toestemming van de uitgever,
M. Nijhoff te 's Gravenhage.

Tijding, Kroniek van de Heemkundekring
't Zuidkwartier.

Lidmaatschapskosten f.25,-- per jaar,
tnv. Penningmeester 't Zuidkwartier,
nr. 140521437, Rabobank Ossendrecht,
postrek.nr. bank: 1107397

TIJDING TIJDING
